

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

*Autentiškas vertimas
Vyriausybės kanceliarijos
Administravimo departamentas
2022 06 20*

KETVIRTASIS SKYRIUS

BYLA BEINAROVIČ IR KITI PRIEŠ LIETUVĄ

(Petacijos Nr. 70520/10, 21920/10 ir 41876/11)

SPRENDIMAS
(dėl esmės)

STRASBŪRAS

2018 m. birželio 12 d.

GALUTINIS

2018-09-12

Šis sprendimas tapo galutinis pagal Konvencijos 44 straipsnio 2 dalį. Jame gali būti daromi redakcinio pobūdžio pataisymai.

Byloje Beinarovič ir kiti prieš Lietuvą

Europos Žmogaus Teisių Teismas (Ketvirtasis skyrius), posėdžiaujant kolegijai, sudarytai iš:

pirmininkės Ganna Yudkivska,
teisėjų Vincent A. De Gaetano,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Egidijaus Kūrio,
Iulia Motoc,
Carlo Ranzoni,
Péter Paczolay

ir *skyriaus kanclerės* Marialena Tsirli,
po svarstymo uždarame posėdyje 2018 m. balandžio 17 d.
skelbia tą dieną priimtą sprendimą:

PROCESAS

1. Bylą prieš Lietuvos Respubliką pradėjo keturios Lietuvos Respublikos pilietės: Bronislava Beinarovič (toliau – pirmoji pareiškėja), Janina Kšivanskienė (toliau – antroji pareiškėja), Monika Korkuc (toliau – trečioji pareiškėja) ir Sabina Dviliova (toliau – ketvirtoji pareiškėja), 2010 m. lapkričio 15 d. (pirmosios dvi pareiškėjos), 2010 m. balandžio 2 d. (trečioji pareiškėja) ir 2011 m. gegužės 30 d. (ketvirtoji pareiškėja) Teismui pateikusios tris peticijas (Nr. 70520/10, 21920/10 ir 41876/11) pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 34 straipsnį.

2. Pareiškėjoms atstovavo Vilniuje praktikuojanti advokatė E. Jankovska. Lietuvos Respublikos Vyriausybei (toliau – Vyriausybė) atstovavo jos atstovė E. Baltutytė, vėliau – atstovė K. Bubnytė.

3. Pareiškėjos pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį skundėsi, kad buvo atimtos jų nuosavybės teisės į žemės sklypus, motyvuojant tuo, kad šiuose sklypuose buvo valstybinės reikšmės miškų.

4. 2011 m. gruodžio 6 d. peticijos buvo perduotos Vyriausybei.

5. 2015 m. spalio 7 d. pirmoji pareiškėja mirė. Antroji pareiškėja, jos dukra ir teisėta įpėdinė, išreiškė norą tęsti procesą jos vardu.

FAKTAI

I. BYLOS APLINKYBĖS

6. Pirmoji pareiškėja gimė 1915 m. ir gyveno Vilniuje. Antroji pareiškėja gimė 1943 m. ir gyvena Vilniuje. Trečioji pareiškėja gimė 1932 m. ir gyvena Pagiriuose, Vilniaus rajone. Ketvirtoji pareiškėja gimė 1950 m. ir gyvena Vilniuje.

7. Įvairiomis 1991 m. datomis pareiškėjos ar jų artimieji teikė prašymus atkurti jų nuosavybės teises į žemę, kurią nacionalizavo sovietinis režimas.

8. 1992 m. rugsėjo 8 d. Vilniaus rajono apylinkės teismas pripažino, kad I. B. (pirmosios pareiškėjos vyras ir antrosios tėvas) turi teisę į nuosavybės teisių į žemės sklypą Kryžiokų kaime, netoli Vilniaus, atkūrimą.

9. 1993 m. liepos 8 d. tas pats teismas pripažino, kad ketvirtoji pareiškėja turi teisę į nuosavybės teisių į žemės sklypą Kryžiokuose atkūrimą.

10. 1996 m. balandžio 24 d. Seimas priėmė įstatymą, iš dalies keičiantį tam tikrų savivaldybių teritorijų administracines ribas. Pagal šį įstatymą tam tikri kaimai aplink Vilnių, įskaitant Kryžiokus ir Vaidotus, tapo Vilniaus miesto savivaldybės dalimi.

11. 1998 m. gegužės 21 d. administracinės institucijos pripažino, kad trečioji pareiškėja turi teisę į nuosavybės teisių į žemės sklypą Vaidotuose atkūrimą.

12. 2002 m. gruodžio 20 d. Vyriausybė patvirtino valstybinės reikšmės miškų plotus. Į juos buvo įtraukti ir miškai, esantys buvusiuose Kryžiokų ir Vaidotų kaimuose.

A. Dėl pirmosios ir antrosios pareiškėjų

13. 2003 m. gegužės 7 d. Vilniaus apskrities viršininko administracija (toliau – VAVA) atkūrė I. B. nuosavybės teises (žr. šio sprendimo 8 punktą), suteikdama jam 5,40 ha žemės Kryžiokuose. I. B. 1992 m. mirus, pirmajai pareiškėjai 2003 m. birželio 27 d. buvo išduotas sklypo paveldėjimo pažymėjimas. 2003 m. spalio 16 d. ji padovanojo sklypą antrajai pareiškėjai.

1. Nuosavybės teisių į 0,25 ha panaikinimas

14. 2008 m. liepos 28 d. Vilniaus apygardos prokuratūros prokuroras (toliau – prokuroras) pateikė Vilniaus apygardos teismui ieškinį, kuriame prašė panaikinti I. B. nuosavybės teises į 0,25 ha iš jam skirtų 5,40 ha ploto (žr. šio sprendimo 13 punktą). Prokuroras nurodė, kad, remiantis Valstybinės miškotvarkos tarnybos pateiktais duomenimis, 0,25 ha sklypo yra miškas. Kadangi miškas – mieste (žr. šio sprendimo 10 punktą), jis laikomas valstybinės reikšmės mišku, todėl jo savininkė gali būti tik valstybė (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus). Prokuroras pažymėjo, kad miškas įtrauktas

į 2002 m. Vyriausybės patvirtintus valstybinės reikšmės miškų plotus (žr. šio sprendimo 12 punktą), tai yra prieš VAVA priimant sprendimą suteikti žemę I. B. Atsižvelgiant į aplinkybes, VAVA sprendimas turėjo būti pripažintas neteisėtu, o jo padariniai panaikinti. Prokuroras pareikalavo panaikinus I. B. nuosavybės teises į tą žemės dalį taip pat panaikinti pirmosios ir antrosios pareiškėjų nuosavybės teises į ją.

15. Pareiškėjos nesutiko su prokuroro ieškiniu. Jos teigė, kad I. B. sąžiningai įgijo nuosavybės teises, teisėtai dalyvaudamas valdžios institucijų vykdomame restitucijos procese, ir jų panaikinimas po daugelio metų prieštarautų teisinio tikrumo principui. Pareiškėjų teigimu, Kryžiokai iki 1996 m. buvo kaimo vietovė (žr. šio sprendimo 10 punktą) ir nuosavybės teisių atkūrimas atitiko nuostatas dėl kaimo vietovių. Jos tvirtino, kad Nekilnojamojo turto registre jų žemė buvo įregistruota kaip žemės ūkio paskirties, o ne miškas; neįrodžius kitaip, registro duomenys turėjo būti laikomi tiksliais.

16. VAVA taip pat užginčijo prokuroro ieškinį. VAVA nurodė, kad I. B. nuosavybės teisės buvo atkurtos vadovaujantis 1998 m. ir 2000 m. priimtais Vyriausybės nutarimais, kuriuose nustatytos žemės reformos kaimo vietovėse taisyklės. VAVA tvirtino, kad nuosavybės teisių atkūrimas yra tęstinis procesas, todėl turi būti vykdomas pagal tuos teisės aktus, kurie galiojo jam prasidėjus, o ne tuos, kurie buvo priimti vėliau. VAVA taip pat nurodė, kad sprendimas atkurti I. B. nuosavybės teises buvo priimtas suderinus su kitomis institucijomis, įskaitant Vilniaus miškų urėdiją, ir šios jam neprieštaravo.

17. Aplinkos ministerija, procese dalyvaujanti kaip trečiasis asmuo, prašė teismo tenkinti prokuroro ieškinį. Jos teigimu, VAVA sprendimas atkurti I. B. nuosavybės teises prieštaravo imperatyvioms įstatymo normoms, kuriuose nurodoma, kad miesto miškai gali priklausyti tik valstybei, todėl nuosavybės teisės į juos turi būti panaikintos.

18. 2009 m. rugsėjo 17 d. Vilniaus apygardos teismas patenkino prokuroro ieškinį. Teismas pažymėjo, kad Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose nustatyta, jog valstybinės reikšmės miškai gali priklausyti tik valstybei (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus). Jis išsamiai pacitavo Konstitucinio Teismo praktiką, kurioje pabrėžiama miškų svarba aplinkai ir valstybės pareiga juos saugoti viešojo intereso labui (žr. šio sprendimo 99–102 punktus).

19. Vilniaus apygardos teismas konstatavo, kad buvęs Kryžiokų kaimas 1996 m. tapo Vilniaus miesto savivaldybės dalimi (žr. šio sprendimo 10 punktą), todėl, remiantis Miškų įstatymu, bet kuris toje vietoje esantis miškas priklauso miestui (žr. šio sprendimo 89 punktą). Teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad 2002 m. I. B. suteiktame sklype esantis miškas buvo įtrauktas į Vyriausybės patvirtintus valstybinės reikšmės miškų plotus. Taigi, kai VAVA priėmė sprendimą suteikti sklypą I. B. (žr. šio sprendimo 13 punktą), jame esantis miškas jau buvo pripažintas valstybinės reikšmės

mišku. Todėl restitucija atlikta ne pagal įstatymą. Teismas nusprendė, kad tokiomis aplinkybėmis I. B. ir pareiškėjų nuosavybės teisės negali būti svarbesnės už viešąjį interesą ir turi būti panaikintos.

20. Vis dėlto teismas pažymėjo, kad, remiantis Nekilnojamojo turto registro duomenimis, pareiškėjų sklype miško plotas sudarė 0,187 ha, o ne 0,25 ha, kaip nurodė prokuroras. Neįrodžius kitaip, registro duomenys turėjo būti laikomi tiksliais. Todėl teismas panaikino I. B. nuosavybės teises į 0,187 ha žemės ir pareiškėjų teises į tą sklypo dalį.

21. Prokuroras pateikė apeliacinį skundą dėl sprendimo ir tvirtino, kad teismas, nustatydamas miško užimamą plotą, turėjo remtis Valstybinės miškotvarkos tarnybos, o ne Nekilnojamojo turto registro duomenimis. Aplinkos ministerija pateikė panašų apeliacinį skundą.

22. Pareiškėjos ir VAVA taip pat pateikė apeliacinius skundus. Jos teigė, kad VAVA sprendimas atitiko visus taikytinus teisės aktus, kurie galiojo jį priimant, todėl turi būti laikomas teisėtu, be to, teismas neišnagrinėjo argumento, kad nuosavybės teisių atkūrimo procese Kryžiokai turėjo būti laikomi ne miestu, o kaimo vietoje. Pareiškėjos nurodė, kad jų nuosavybės teisių panaikinimas ir reikalavimas grąžinti žemę valstybei sukeltų joms didelių sunkumų, todėl šių veiksmų nederėtų atlikti (žr. šio sprendimo 95 punktą).

23. 2010 m. vasario 25 d. Lietuvos apeliacinis teismas patenkino prokuroro ir Aplinkos ministerijos apeliacinius skundus, o pareiškėjų ir VAVA apeliacinius skundus atmetė. Teismas pakartojo, kad Konstitucija ir keli įstatymai draudžia bet koku pagrindu, įskaitant nuosavybės teisių atkūrimą, iš valstybės privačion nuosavybėn perduoti valstybinės reikšmės miškus (žr. šio sprendimo 86 ir 88–91 punktus), nesvarbu, kad, kaip teigia VAVA, jos sprendimas atitiko tam tikrus restitucijos proceso metu priimtus teisės aktus. Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė, jog I. B. suteiktame sklype esantis miškas priklauso miestui, taigi yra valstybinės reikšmės, ir todėl nuosavybės teisės į tą dalį turi būti naikinamos. Vis dėlto jis pareiškė, kad nustatant miško užimamą plotą turėjo būti remiamasi informacija ne iš Nekilnojamojo turto registro, o iš Miškų kadastro, kurį tvarko Valstybinė miškotvarkos tarnyba. Remiantis šio kadastro duomenimis, I. B. suteiktame sklype buvo 0,25 ha miško. Todėl Lietuvos apeliacinis teismas iš dalies pakeitė sprendimą ir panaikino I. B. nuosavybės teises į 0,25 ha žemės ir pareiškėjų teises į tą sklypo dalį. Pareiškėjų argumentą, kad sprendimas sukeltų joms didelių sunkumų, teismas atmetė kaip nepagrįstą.

Lietuvos apeliacinis teismas priteisė iš pareiškėjų ir VAVA valstybės bylinėjimosi išlaidas.

24. Pareiškėjos pateikė kasacinį skundą. 2010 m. gegužės 25 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsisakė priimti šį skundą nagrinėti, motyvuodamas tuo, kad jame nekeliama jokių sudėtingų teisės klausimų.

2. Nuosavybės teisių į 1,73 ha panaikinimas

25. 2008 m. rugsėjo 1 d. prokuroras pateikė Vilniaus apygardos teismui dar vieną ieškinį, kuriame prašė panaikinti I. B. nuosavybės teises į dar 1,73 ha iš jam suteiktų 5,40 ha žemės (žr. šio sprendimo 13 punktą), motyvuodamas tuo, kad tą plotą sudarė valstybinės reikšmės miškas. Prokuroras taip pat prašė panaikinti pareiškėjų nuosavybės teises į tą sklypo dalį. Jis pateikė panašius argumentus kaip ir ankstesniame procese (žr. šio sprendimo 14 punktą). Pareiškėjų, VAVA ir Aplinkos ministerijos pateikti argumentai taip pat iš esmės nesiskyrė nuo pateiktų ankstesniame procese (žr. šio sprendimo 15–17 punktus).

26. 2009 m. gegužės 13 d. Vilniaus apygardos teismas patenkino prokuroro ieškinį. Jis pažymėjo, kad tai, jog I. B. suteiktame žemės sklype yra miškas, patvirtino ir Miškų kadastro duomenys. Teismas taip pat pažymėjo, kad miškas buvo įtrauktas į 2002 m. sudarytą valstybinės reikšmės miškų sąrašą (žr. šio sprendimo 12 punktą). Teismas pabrėžė, kad nors nuosavybės teisių atkūrimas buvo tęstinis procesas ir jo metu buvo rengiami įvairūs dokumentai, galutinis sprendimas atkurti nuosavybės teises turėjo atitikti sprendimo priėmimo metu galiojusius teisės aktus. Teismas padarė išvadą, kad VAVA sprendimas suteikti sklypą I. B. (žr. šio sprendimo 13 punktą) prieštarauja Konstitucijai ir kitiems teisės aktams, kuriuose nustatyta, kad valstybinės reikšmės miškai gali priklausyti tik valstybei (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus). Taigi teismas panaikino I. B. nuosavybės teises į 1,73 ha žemės ir pareiškėjų teises į tą sklypo dalį. Teismas pažymėjo, kad byloje nebuvo ginčo dėl to, jog I. B. išliko teisė reikalauti, kad būtų atkurtos jo nuosavybės teisės, todėl valstybė buvo įpareigota atkurti jo teises į 1,73 ha žemės.

27. Pareiškėjos ir VAVA pateikė apeliacinius skundus dėl šio sprendimo. Jos teigė, kad VAVA sprendimas grindžiamas įvairiais administraciniais ir procedūriniais aktais, pagal kuriuos pareiškėjų sklype esantis miškas nelaikomas valstybinės reikšmės mišku, todėl VAVA sprendimas yra teisėtas. Prokuroras ir Aplinkos ministerija nesutiko su šiais apeliaciniais skundais.

28. 2010 m. balandžio 6 d. Lietuvos apeliacinis teismas atmetė pareiškėjų ir VAVA apeliacinius skundus ir paliko galioti visą pirmosios instancijos teismo sprendimą. Jis pareiškė, kad pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė, jog pareiškėjų sklype esantis miškas yra valstybinės reikšmės, todėl gali priklausyti tik valstybei.

29. Pareiškėjos pateikė kasacinį skundą. 2010 m. liepos 9 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsisakė jį priimti nagrinėti, motyvuodamas tuo, kad jame nekeliama jokių sudėtingų teisės klausimų.

3. *Tolesnis restitucijos procesas*

30. Vyriausybės teigimu, 2010 m. gegužės 11 d. VAVA pareiškėjoms pranešė, kad restitucija natūra neįmanoma, nes atitinkamoje vietoje nėra laisvos žemės. Pareiškėjos teigė, jog 2010 m. spalio 19 d. išsiuntė Nacionalinei žemės tarnybai (institucijai, kuri perėmė atitinkamas VAVA funkcijas po administracinės reformos, toliau – NŽT) raštą, kuriame nurodė, kad yra vyresnio amžiaus ir neturi „jėgų ar sveikatos ieškoti laisvos žemės Vilniaus vietovėje“. VAVA ir pareiškėjų raštų kopijos teismui nebuvo pateiktos.

31. 2012 m. vasario 23 d. pareiškėjos gavo NŽT raštą, kuriame patvirtinta, kad, teismams panaikinus I. B. nuosavybės teises į 1,98 ha žemės, jis išsaugojo teisę į šių nuosavybės teisių atkūrimą. Rašte taip pat nurodoma, kad buvusiame Kryžiuokų kaime nebeliko laisvos žemės ir I. B. nuosavybės teisės gali būti atkurtos: i) perduodant lygiavertį turėtajam žemės ar miško plotą; ii) vertybiniais popieriais; iii) įskaitymu panaikinant piliečio pinigines prievolės valstybei; iv) perduodant neatlygintinai nuosavybėn lygiavertį turėtajam naują žemės sklypą individualiai statybai miestuose ir kaimo vietovėse, kur buvo turėtoji žemė, arba v) pinigais (žr. šio sprendimo 92 punktą). Pareiškėjų, kaip I. B. įpėdinių, buvo paprašyta informuoti valdžios institucijas apie pasirinktą restitucijos formą. Ar pareiškėjos atsakė į šį raštą, neaišku.

32. 2012 m. liepos 24 d. pareiškėjos gavo dar vieną NŽT raštą, kuriame vėl patvirtinta, kad I. B., teismams panaikinus jo nuosavybės teises į 1,98 ha žemės, išsaugojo teisę į šių nuosavybės teisių atkūrimą. Rašte nurodoma, kad pareiškėjos gali gauti žemės sklypą individualiai statybai Vilniaus miesto apylinkėse, tačiau kadangi ten sklypų laukia dar 4 806 kandidatai, restitucijos procesas užtruks labai ilgai. Pareiškėjų buvo prašoma apsvarstyti alternatyvią restitucijos formą, pavyzdžiui, žemės sklypą kaimo vietovėje, žemės sklypą individualiai statybai kitame mieste arba atlyginimą pinigais (žr. šio sprendimo 92 punktą). Be to, pareiškėjoms pranešta, kad buvusiame Kryžiuokų kaime liko apie 0,10 ha laisvos žemės, taigi, jei jos norėtų gauti sklypą toje vietoje, jų prašymas būtų svarstomas rengiant žemėtvarkos projektą.

33. 2012 m. rugpjūčio 21 d. pareiškėjos išsiuntė raštą NŽT. Pareiškėjos rašte nurodė, kad, remiantis 2012 m. gegužės mėn. atliktu žemės įvertinimu, panaikinus jų nuosavybės teises į 1,98 ha žemės patyrė 331 000 litų (LTL) (maždaug 95 900 eurų (EUR)) turtinę žalą. Pareiškėjoms atrodė nepriimtina tai, kad jos būtų įtrauktos į sąrašą, kuriame yra dar 4 806 kandidatai, ir turėtų neapibrėžtą laikotarpį laukti restitucijos. Pareiškėjos paprašė žemės sklypą individualiai statybai Vilniuje joms suteikti prioriteto tvarka, o jei tai neįmanoma, pranešti, kiek sklypų yra Vilniuje ir kada jos gali tikėtis gauti vieną iš jų. Jos taip pat pareiškė, kad sutiktų gauti žemės sklypą Kryžiuokuose, bet pirmiausia norėtų sužinoti tikslią jo vietą. Pareiškėjos nurodė, kad nenori jokios kitos formos restitucijos.

34. 2012 m. gruodžio 14 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose Vilniaus apylinkėse sąrašą. Pareiškėjos buvo įtrauktos į sąrašą kaip pretendentės gauti 1,98 ha žemės. 2012 m. gruodžio 31 d. NŽT surengė susirinkimą, jame pretendentams buvo siūlomi sklypai atitinkamose vietose. Antroji pareiškėja dalyvavo susirinkime ir pasirinko tris sklypus, kurių bendras plotas sudarė 0,3627 ha. Pareiškėjai buvo siūlyta daugiau sklypų, tačiau ji atsisakė, nes juose buvo elektros įrenginių. NŽT patvirtintame susirinkimo protokole nurodyta, kad kitas pretendentų susirinkimas vyks 2013 m. balandžio 16 d. ir jame bus kviečiami dalyvauti tie, kurie dar nepasirinko sklypo, įskaitant antrąją pareiškėją. Teismui nebuvo pateikta informacijos, ar šis susirinkimas įvyko, ar pareiškėjos buvo pakviestos jame dalyvauti ir ar dalyvavo.

35. 2014 m. rugpjūčio 21 d. NŽT patvirtino minėtų Vilniaus apylinkių žemėtvarkos projektą ir asmenų, kuriems jose bus paskirstyti sklypai, sąrašą. Pareiškėjos buvo įtrauktos į sąrašą ir turėjo teisę gauti keturis žemės sklypus, kurių bendras plotas sudarė 0,4035 ha.

36. 2015 m. spalio 7 d. pirmoji pareiškėja mirė. Antrajai pareiškėjai 2016 m. rugpjūčio 3 d. buvo išduotas paveldėjimo pažymėjimas.

37. 2016 m. sausio 29 d. NŽT priėmė sprendimą atkurti I. B. nuosavybės teises ir suteikė jam penkis žemės ūkio paskirties sklypus, kurių bendras plotas sudarė 0,7883 ha. Sprendime teigiama, kad teisės į likusius 1,1917 ha bus atkurtos vėliau.

38. 2016 m. balandžio 26 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose kitose Vilniaus apylinkėse sąrašą. I. B. buvo įtrauktas į sąrašą kaip kandidatas gauti 1,1917 ha žemės. 2016 m. gegužės 18 d. NŽT surengė susirinkimą, kuriame pretendentams buvo pasiūlyti sklypai šiose vietose. Antroji pareiškėja dalyvavo susirinkime ir pasirinko du sklypus, kurių bendras plotas būtų sudaręs 0,18 ha. Pagal turimą informaciją, susirinkime jai nebuvo pasiūlyta daugiau sklypų.

39. 2017 m. rugpjūčio 31 d. NŽT patvirtino kelių Vilniaus apylinkių žemėtvarkos projektą ir asmenų, kuriems jose bus paskirstyti sklypai, sąrašą. I. B. buvo įtrauktas į sąrašą ir turėjo teisę gauti du žemės sklypus, kurių bendras plotas sudarė 0,18 ha.

40. Remiantis naujausia Teismui pateikta informacija, pirmosios ir antrosios pareiškėjų nuosavybės teisės į 1,1917 ha žemės vis dar nėra atkurtos.

B. Dėl trečiosios pareiškėjos

41. 2004 m. balandžio 6 d. VAVA atkūrė trečiosios pareiškėjos nuosavybės teises, suteikdama jai ir kitai pretendentei G. D. bendrąją nuosavybę 0,52 ha žemės ūkio paskirties žemės ir 2,12 ha miško Vaidotuose. Trečiosios pareiškėjos bendrai valdomo miško dalis sudarė vieną hektarą.

1. Nuosavybės teisių į bendrai valdomus 2,12 ha panaikinimas

42. 2009 m. balandžio 9 d. prokuroras pateikė Vilniaus miesto antrajam apylinkės teismui ieškinį, kuriame prašė panaikinti pareiškėjos ir G. D. nuosavybės teises į 2,12 ha miško (žr. šio sprendimo 41 punktą). Prokuroras nurodė, kad miškas yra mieste (žr. šio sprendimo 10 punktą), todėl laikomas valstybinės reikšmės mišku ir jo savininkė gali būti tik valstybė (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus). Prokuroras taip pat pažymėjo, kad miškas įtrauktas į 2002 m. Vyriausybės patvirtintus valstybinės reikšmės miškų plotus (žr. šio sprendimo 12 punktą), tai yra prieš VAVA priimant sprendimą suteikti mišką pareiškėjai ir G. D. Taigi VAVA sprendimas turi būti pripažintas neteisėtu, o jo padariniai panaikinti.

43. Pareiškėja nesutiko su prokuroro ieškiniu. Ji tvirtino, kad VAVA sprendimas suteikti mišką jai ir G. D. priimtas vadovaujantis tuo metu galiojusiais įstatymais ir suderinus su atitinkamomis institucijomis, įskaitant Vilniaus miškų urėdiją. Pareiškėja teigė, kad pagal Konstitucinio Teismo praktiką miškai, priklausantys privatiems asmenims ir vėliau paskelbti valstybinės reikšmės miškais, neturi būti perduodami valstybės nuosavybėn, nes siekiant apsaugoti mišką galima apriboti savininkų teises. Pareiškėja prašė teismo apginti jos nuosavybės teises.

44. VAVA taip pat nesutiko su prokuroro ieškiniu. Ji nurodė, kad nuosavybės teisės į žemę buvusiam Vaidotų kaime buvo atkurtos vadovaujantis kaimo vietovėms taikomais teisės aktais. VAVA pažymėjo, kad sprendimas suteikti pareiškėjai ir G. D. mišką pagrįstas keliais 2000 m. priimtais administraciniais aktais, todėl negali būti panaikintas, kol šie aktai galioja.

45. Aplinkos ministerija, procese dalyvaujanti kaip trečiasis asmuo, prašė teismo tenkinti prokuroro ieškinį. Ji teigė, kad tuo metu, kai VAVA priėmė sprendimą suteikti mišką pareiškėjai ir G. D., tas miškas oficialiai priklausė miestui (žr. šio sprendimo 10 punktą) ir buvo įtrauktas į valstybinės reikšmės miškų sąrašą (žr. šio sprendimo 12 punktą). Taigi VAVA sprendimas prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus) ir turi būti panaikintas.

46. 2009 m. kovo 4 d. Vilniaus miesto antrasis apylinkės teismas patenkino prokuroro ieškinį. Jis priminė, kad pagal Konstituciją ir Miškų įstatymą miesto miškai laikomi valstybinės reikšmės miškais ir gali priklausyti tik valstybei (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus). Teismas taip pat pabrėžė miškų svarbą aplinkai ir valstybės pareigą juos saugoti viešojo intereso labui. Jis nurodė, kad buvęs Vaidotų kaimas 1996 m. tapo Vilniaus miesto savivaldybės dalimi (žr. šio sprendimo 10 punktą), todėl visi tos vietovės miškai tapo miesto miškais. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjai ir G. D. suteiktas miškas įtrauktas į valstybinės reikšmės miškų sąrašą, kurį Vyriausybė patvirtino 2002 m. (žr. šio sprendimo 12 punktą). Taigi VAVA sprendimas suteikti mišką pareiškėjai ir G. D. priimtas po to, kai miškas jau buvo tapęs valstybinės reikšmės mišku (žr. šio sprendimo 41 punktą).

Teismas nusprendė, kad nesvarbu, ar liko galioti kiti administraciniai aktai, kuriais grindžiamas VAVA sprendimas (žr. šio sprendimo 44 punktą), nes pareiškėjos ir G. D. nuosavybės teisės atkurtos ne kitais aktais, o šiuo sprendimu. Todėl teismas panaikino pareiškėjos ir G. D. nuosavybės teises į 2,12 ha miško.

47. Pareiškėja ir VAVA pateikė apeliacinius skundus dėl šio sprendimo ir juose nurodė iš esmės tuos pačius argumentus kaip ir anksčiau (žr. šio sprendimo 43 ir 44 punktus). Be to, pareiškėja teigė, kad jos nuosavybės teisės į mišką buvo užginčytos praėjus ketveriems metams nuo miško suteikimo, todėl ji prarado galimybę atkurti nuosavybės teises, nes laisvos žemės Vilniuje ar jo apylinkėse beveik nebuvo likę.

48. 2009 m. rugpjūčio 13 d. Vilniaus apygardos teismas apeliacinius skundus atmetė ir paliko galioti visą pirmosios instancijos teismo sprendimą. Jis konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė, jog miškas yra valstybinės reikšmės, todėl VAVA sprendimas prieštaravo imperatyvioms įstatymo normoms, draudžiančioms perduoti miškus privačių asmenų nuosavybėn. Atsakydamas į pareiškėjos argumentą, kad ji prarado galimybę atkurti savo nuosavybės teises (žr. šio sprendimo 47 punktą), Vilniaus apygardos teismas paaiškino, kad Lietuvos įstatymuose yra numatyta dalinė restitucija ir jei neįmanoma atkurti nuosavybės teisių *natūra*, tai būtų galima padaryti kitais būdais, įskaitant atlyginimą pinigais (žr. šio sprendimo 92 ir 97 punktus). Teismas nurodė, kad pareiškėja išsaugojo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą vienu iš įstatyme numatytų būdų.

49. Pareiškėja ir VAVA pateikė kasacinius skundus, remdamosi iš esmės tais pačiais argumentais kaip ir anksčiau (žr. šio sprendimo 43, 44 ir 47 punktus). Be to, pareiškėja teigė, kad ji turta įgijo sąžiningai ir įpareigojimas grąžinti jį valstybei sukeltų jai didelių sunkumų (žr. šio sprendimo 95 punktą). Pareiškėja tvirtino, kad nebegali gauti sklypo toje pačioje vietovėje, nes ten nebėra laisvos žemės, be to, ji negautų teisingo atlygio dėl kritusių turto kainų. Pareiškėjos manymu, viešasis interesas apsaugoti miškus gali būti pasiektas kitais būdais, pavyzdžiui, nustatant jai specialias miško naudojimo sąlygas.

50. 2010 m. vasario 5 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atmetė kasacinius skundus ir patvirtino žemesniosios instancijos teismų išvadas. Jis pažymėjo, kad nuosavybės teisių į vertingose vietose esančius miškus atkūrimas buvo uždraustas nuo restitucijos proceso pradžios Lietuvoje, todėl asmenys neturėtų pagrįstai tikėtis įgyti nuosavybės teises į šiuos miškus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat nurodė, jog VAVA, kaip institucija, atsakinga už nuosavybės teisių atkūrimą, privalo užtikrinti, kad jos sprendimai atitiktų visus atitinkamus teisės aktus, priimtus per visą restitucijos procesą.

51. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas patikslino, kad panaikinus sandorį šalys turi grąžinti viena kitai viską, ką iš to sandorio gavo (žr. šio sprendimo 94 punktą). Jis pažymėjo, kad žemesniosios instancijos teismai nenustatė

jokių išimtinių aplinkybių, kodėl ši taisyklė neturėtų būti taikoma šioje byloje. Pareiškėja taip pat nenurodė jokių aplinkybių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad pareiškėja išsaugojo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą įstatymuose nustatyta tvarka, todėl argumentas, kad ji patirs didelių sunkumų (žr. šio sprendimo 49 punktą), turi būti atmestas kaip nepagrįstas.

2. Tolesnis restitucijos procesas

52. 2010 m. balandžio 7 d. pareiškėja išsiuntė VAVA raštą, kuriame prašė suteikti žemės sklypą buvusiam Vaidotų kaime. 2010 m. gegužės 11 d. VAVA pareiškėją informavo, kad Vaidotuose laisvos žemės nėra, ir paprašė jos pasirinkti kitą restitucijos būdą (žr. šio sprendimo 92 punktą).

53. 2010 m. spalio 29 d. pareiškėja išsiuntė NŽT raštą, kuriame teigė, kad jai 78 metai ir ji neturi „jėgų ar sveikatos antrą kartą dalyvauti sudėtingame restitucijos procese“. Pareiškėja teigė praradusi turtą dėl neteisėtų VAVA veiksmų, todėl NŽT, kaip VAVA teisių perėmėja, turi atlyginti jai padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Ji pareikalavo NŽT pateikti jai Vilniaus miesto apylinkėse esančių tos pačios vertės žemės sklypų, kuriuos jai būtų galima suteikti atkuriant nuosavybės teises, sąrašą.

54. 2010 m. gruodžio 13 d. NŽT pareiškėją informavo, kad pagal įstatymus jos nuosavybės teisės gali būti atkurtos perduodant jai lygiavertį turėtajam žemės sklypą arba vertybiniais popieriais. Galimybės suteikti jai žemės sklypą individualiai statybai mieste nebuvo. Rašte buvo nurodytas interneto svetainės, kurioje pareiškėja gali rasti informacijos apie laisvus žemės sklypus, adresus, be to, jos buvo paprašyta Vilniaus miesto skyriui pateikti prašymą ir jame nurodyti vietovę, kurioje pageidautų gauti lygiavertį sklypą. Taip pat buvo nurodyta, kad jei nebūtų patenkinta gautu atsakymu, pareiškėja gali teikti skundą NŽT direktoriui.

55. 2011 m. gruodžio 16 d. pareiškėja NŽT išsiuntė prašymą atlyginti vertybiniais popieriais. 2012 m. vasario 1 d. ji gavo atsakymą, kad galimybė gauti kompensaciją vertybiniais popieriais laikinai sustabdyta.

56. 2012 m. kovo 6 d. pareiškėja pateikė prašymą dėl žemės sklypo individualiai statybai Trakų mieste. 2012 m. gegužės 30 d. rašte NŽT ji pakartojė norą gauti sklypą Trakuose ir pareiškė, kad taip pat nori gauti žemės sklypą Vilniuje, tačiau nepageidauja, kad jos nuosavybės teisės būtų atkurtos atlyginant pinigais.

57. 2012 m. liepos 23 d. NŽT išsiuntė pareiškėjai raštą, kuriame patvirtino, kad teismams panaikinus jos nuosavybės teises į 1 ha žemės (žr. šio sprendimo 41 punktą) ji išsaugojo teisę į šių nuosavybės teisių atkūrimą. Ji galėtų gauti žemės sklypą individualiai statybai Vilniuje ar Trakuose, tačiau sklypų šiose apylinkėse laukia daug kitų pretendentų (atitinkamai 4 806 ir 94; ir Trakuose iki tol dar nebuvo suprojektuoti sklypai), todėl restitucijos procesas užtrukę labai ilgai. Pareiškėjos buvo paprašyta apsvarstyti alternatyvią restitucijos formą, pavyzdžiui, žemės sklypą kaimo

vietovėje, žemės sklypą individualiai statybai kitame mieste arba atlyginimą pinigais. Pareiškėjai taip pat pranešta, kad buvusiam Vaidotų kaime yra likę šiek tiek laisvos žemės, taigi, jei ji norėtų gauti sklypą toje vietoje, jos prašymas būtų svarstomas rengiant žemėtvarkos projektą.

Neaišku, ar pareiškėja atsakė į šį raštą ir ar pateikė prašymą dėl nuosavybės teisių atkūrimo būdo.

58. 2013 m. spalio 7 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose Vilniaus apylinkėse sąrašą. Pareiškėja buvo įtraukta į sąrašą kaip pretendentė į 1,12 ha žemės. 2013 m. spalio 9 d. jai buvo išsiųstas kvietimas dalyvauti 2013 m. spalio 22 d. vykšančiame pretendentų susirinkime. Susirinkime pareiškėja nedalyvavo. 2013 m. spalio 24 d. jai buvo išsiųstas kvietimas dalyvauti 2013 m. lapkričio 6 d. vykšančiame pretendentų susirinkime. Pareiškėja nedalyvavo.

Pareiškėja teismui teigė, kad jai nebuvo pranešta apie susirinkimus.

59. 2016 m. balandžio 5 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose kitose Vilniaus apylinkėse sąrašą. Pareiškėja buvo įtraukta į sąrašą kaip pretendentė į 1,12 ha žemės. 2016 m. balandžio 22 d. NŽT organizavo pretendentų į žemės sklypus tose apylinkėse susirinkimą. Susirinkime dalyvavo pareiškėjos atstovas, tačiau jis nepateikė pareiškėjos įgaliojimo.

60. 2016 m. gegužės 17 d. NŽT organizavo dar vieną pretendentų į žemės sklypus tose apylinkėse susirinkimą. Pareiškėja dalyvavo susirinkime, tačiau nepasirinko nė vieno jai siūlyto sklypo. Susirinkimo protokole atsisakymo priežastys nenurodytos.

Pareiškėja teismui teigė, kad jai pasiūlytuose sklypuose buvo elektros įrenginių, todėl sklypai buvo „beverčiai“.

61. Remiantis naujausia Teismui pateikta informacija, trečiosios pareiškėjos nuosavybės teisės į vieną hektarą žemės vis dar nėra atkurtos.

C. Dėl ketvirtosios pareiškėjos

62. 2003 m. gruodžio 10 d. VAVA atkūrė ketvirtosios pareiškėjos nuosavybės teises, suteikdama jai 2,67 ha žemės Kryžiuokų ir Naujanerių kaimuose. 2005 m. balandžio 25 d. pareiškėja pardavė 1,5 ha žemės Kryžiuokuose kitam asmeniui, J. S., už 495 000 LTL (maždaug 143 400 EUR). Pirkimo–pardavimo sutartį patvirtino notaras.

1. Nuosavybės teisių į 0,15 ha panaikinimas

63. 2008 m. gruodžio 15 d. prokuroras pateikė Vilniaus apygardos teismui ieškinį, kuriame prašė panaikinti pareiškėjos nuosavybės teises į 0,15 ha iš jai skirtų 2,67 ha ploto (žr. šio sprendimo 62 punktą). Prokuroras nurodė, kad, remiantis Valstybinės miškotvarkos tarnybos pateiktais duomenimis, 0,15 ha plote yra miškas. Kadangi šis miškas yra mieste (žr. šio sprendimo 10 punktą), jis laikomas valstybinės reikšmės mišku, todėl jo savininkė gali būti tik valstybė (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus).

Prokuroras prašė panaikinti pareiškėjos nuosavybės teises ir jos bei J. S. sudarytą pirkimo–pardavimo sutartį dėl šios žemės dalies.

64. Pareiškėja nesutiko su prokuroro ieškiniu. Ji teigė, kad iki žemės nacionalizavimo ten nebuvo miško ir jei miškas po to užaugo, tai neturėtų užkirsti kelio atkurti jos nuosavybės teises. Pareiškėja tvirtino, kad nesieltgė neteisėtai, todėl turto iš jos negalima atimti. Ji teigė mananti, kad jei valdžios institucijos ar pareigūnai pasieltgė neteisėtai, valstybė turėtų nupirkti žemę iš jos, o viešasis interesas turėtų būti ginamas nepažeidžiant jos teisių.

65. VAVA taip pat nesutiko su ieškiniu. Ji tvirtino, kad pareiškėjos nuosavybės teisės buvo atkurtos pagal tuo metu galiojusius teisės aktus ir sprendimas buvo priimtas suderinus su įvairiomis institucijomis, įskaitant Aplinkos ministeriją ir Vilniaus miškų urėdiją, o šios nepateikė jokių prieštaravimų.

66. Aplinkos ministerija, procese dalyvaujanti kaip trečiasis asmuo, palaikė prokuroro ieškinį.

67. 2010 m. kovo 29 d. Vilniaus apygardos teismas patenkino prokuroro ieškinį. Jis pažymėjo, kad nors Nekilnojamojo turto registre nebuvo informacijos apie mišką pareiškėjos žemėje, tai įrodė Valstybinės miškotvarkos tarnybos pateikti duomenys. Teismas priminė, kad valstybinės reikšmės miškai gali priklausyti tik valstybei (žr. šio sprendimo 86, 88 ir 89 punktus) ir kad miestuose esantys miškai laikomi valstybinės reikšmės miškais, neatsižvelgiant į tai, ar jie oficialiai taip įvardyti (žr. šio sprendimo 102 punktą). Teismas pažymėjo, kad buvęs Kryžiokų kaimas 1996 m. tapo Vilniaus miesto savivaldybės dalimi (žr. šio sprendimo 10 punktą). Todėl teismas nusprendė, kad VAVA sprendimas atkurti pareiškėjos nuosavybės teises neteisėtas ir turi būti panaikintas.

68. Vilniaus apygardos teismas, nustatęs, jog pareiškėja neturėjo teisės įgyti 0,15 ha žemės, nusprendė, kad ji taip pat neturėjo teisės parduoti tos žemės, todėl su tuo susijusi jos pirkimo–pardavimo sutartis su J. S. dalis taip pat turi būti panaikinta. Vadovaujantis Civiliniu kodeksu, J. S. buvo įpareigota grąžinti valstybei 0,15 ha žemės, o pareiškėja – grąžinti J. S. 49 500 LTL (maždaug 14 340 EUR) (žr. šio sprendimo 94 punktą). Teismas pažymėjo, kad pareiškėja išlaikė teisę į nuosavybės teisių atkūrimą ir restitucijos procesas turėjo būti „tęsimas VAVA ar jos teisių perėmėjo lėšomis ta pačia eile pabaigiant (bet ne dalyje iš naujo pradėdant) jau prasidėjusį restitucijos procesą“. Jis sutiko su pareiškėjos argumentu, kad ji gali patirti finansinių sunkumų dėl to, jog turės grąžinti pinigus J. S., nes nebeturi reikiamos sumos. Teismas pareiškėjai suteikė šešis mėnesius nuo sprendimo įsiteisėjimo dienos, kad ji galėtų grąžinti pinigus J. S. Jis pažymėjo, kad neturi įgaliojimų tiesiogiai nurodyti VAVA per tą laiką užbaigti pareiškėjos nuosavybės teisių atkūrimo, tačiau „VAVA ar jos teisių perėmėjo aktyvumas restitucijos procese galėtų sudaryti prielaidas sumažinti galimas institucijos išlaidas, jei būtų nustatyta, kad [pareiškėja ir J. S.] patyrė

nuostolių dėl šiame sprendime nustatytų neteisėtų veiksmų, <...> kuriuos reikia atlyginti“.

69. Pareiškėja pateikė apeliacinį skundą dėl šio sprendimo ir nurodė iš esmės tuos pačius argumentus kaip ir anksčiau (žr. šio sprendimo 64 punktą). Be to, ji tvirtino, kad nurodymas sumokėti J. S. pinigus turi būti skirtas ne jai, o VAVA, nes būtent ši veikė neteisėtai.

70. 2011 m. vasario 7 d. Lietuvos apeliacinis teismas atmetė pareiškėjos apeliacinį skundą ir paliko galioti visą pirmosios instancijos teismo sprendimą. Teismas pabrėžė, kad valstybinės reikšmės miškai jokių pagrindų, įskaitant nacionalizuoto turto gražinimą, negali būti perduoti privačion nuosavybėn (žr. šio sprendimo 101 punktą). Jis nurodė, kad institucijos, atsakingos už nuosavybės teisių atkūrimo sprendimų priėmimą, turi patikrinti, ar buvo laikomasi visų įstatymuose nustatytų restitucijos sąlygų, o spręsdamos, ar atkurti nuosavybės teises *natūra* – ar turtas nėra tokios rūšies, kad gali priklausyti tik valstybei. Taigi VAVA, priimdama sprendimą atkurti pareiškėjos nuosavybės teises, privalėjo patikrinti, ar sprendimas atitinka tuo metu galiojančius įstatymus.

71. Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, kad išvados, jog pareiškėjos nuosavybės teisės buvo atkurtos pažeidžiant įstatymus, leidžia manyti, kad ji yra nesąžininga šių nuosavybės teisių įgijėja. Jis nurodė, kad pareiškėja ir J. S. „negali būti laikomos sąžiningomis įgijėjomis vien dėl to, kad žemė tapo privačia nuosavybe valstybinės institucijos akto pagrindu“. Teismas taip pat pareiškė, kad žinantis arba turėjęs žinoti apie tai, kad administracinis aktas prieštarauja įstatymams, asmuo negali remtis savo sąžiningumu.

72. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat pažymėjo, kad nors neteisėtam nuosavybės teisių atkūrimui pagrindą suteikė VAVA priimtas sprendimas, pagal įstatymus neįmanoma įpareigoti, kad pinigus už sklypą J. S. gražintų ne pareiškėja, o VAVA (žr. šio sprendimo 69 punktą). Teismas nusprendė, kad reikalavimas J. S. gražinti sklypą valstybei, o pareiškėjai – gražinti pinigus J. S. nesukeltų „rimtų sunkumų atsakovams“ (žr. šio sprendimo 95 punktą). Be to, jis priminė, kad pareiškėja išsaugo teisę atkurti savo nuosavybės teises vienu iš įstatyme numatytų būdų.

73. Pareiškėja pateikė kasacinį skundą. 2011 m. kovo 29 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsisakė priimti nagrinėti šį skundą, motyvuodamas tuo, kad jame nekeliami jokių sudėtingų teisės klausimų.

74. 2011 m. spalio 25 d. pareiškėja sumokėjo J. S. 49 500 LTL.

2. Tolesnis restitucijos procesas

75. 2012 m. vasario 23 d. pareiškėja gavo NŽT raštą, kuriame patvirtinta, kad ji išlaikė teisę reikalauti atkurti nuosavybės teises į 0,15 ha žemės. Rašte buvo nurodyta, kad Kryžiukuose laisvos žemės nebeliko ir jos nuosavybės teisės gali būti atkurtos: i) perduodant lygiavertį turėtajam žemės ar miško plotą; ii) vertybiniais popieriais; iii) įskaitymu panaikinant piliečio pinigines prievoles valstybei; iv) perduodant neatlygintinai nuosavybėn lygiavertį

turėtajam naują žemės sklypą individualiai statybai miestuose ir kaimo vietovėse, kur buvo turėtoji žemė, arba v) pinigais (žr. šio sprendimo 92 punktą). Pareiškėjos buvo paprašyta informuoti valdžios institucijas apie pasirinktą restitucijos formą.

76. 2012 m. kovo 7 d. pareiškėja išsiuntė NŽT raštą, kuriame nurodė, kad dėl valdžios institucijų veiksmų patyrė 49 500 LTL turtinę žalą. Pareiškėja išreiškė norą, kad jai būtų suteiktas 0,15 ha žemės sklypas, o jei sklypo vertė būtų mažesnė nei 49 500 LTL, sumokėtas skirtumas kaip žalos atlyginimas.

77. 2012 m. liepos 24 d. pareiškėja gavo dar vieną raštą iš NŽT. Rašte buvo nurodyta, kad pareiškėja gali gauti žemės sklypą individualiai statybai Vilniaus miesto apylinkėse, tačiau kadangi ten sklypų laukia dar 4 806 pretendentai, restitucija užtruks labai ilgai. Pareiškėjos buvo paprašyta apsvarstyti alternatyvią restitucijos formą, pavyzdžiui, žemės sklypą kaimo vietovėje, žemės sklypą individualiai statybai kitame mieste arba atlyginimą pinigais. Jai taip pat pranešta, kad ji gali gauti žemės Kryžiukuose, taigi, jei norėtų gauti sklypą toje vietoje, jos prašymas būtų svarstomas rengiant žemėtvarkos projektą.

78. 2012 m. rugpjūčio 21 d. pareiškėja išsiuntė raštą NŽT. Rašte pareiškėja pakartojo, kad panaikinus nuosavybės teises į 0,15 ha žemės jai padaryta 49 500 LTL turtinė žala. Jai nepriimtina tai, kad būtų įtraukta į sąrašą, kuriame yra dar 4 806 pretendentai, ir turėtų neapibrėžtą laikotarpį laukti restitucijos. Pareiškėja paprašė žemės sklypą individualiai statybai Vilniuje jai paskirti prioriteto tvarka, o jei tai neįmanoma, pranešti, kiek sklypų yra Vilniuje ir kada ji gali tikėtis gauti vieną iš jų. Jei sklypas negali būti suteiktas, ji sutiko gauti 49 500 LTL atlyginimą. Pareiškėja nurodė, kad nenori jokios kitos restitucijos formos.

79. 2012 m. gruodžio 14 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose Vilniaus apylinkėse sąrašą. Pareiškėja buvo įtraukta į sąrašą kaip pretendentė į 0,15 ha žemės. 2012 m. gruodžio 31 d. NŽT surengė susirinkimą, kuriame pretendentams buvo pasiūlyti sklypai atitinkamose vietose. Pareiškėja dalyvavo susirinkime. Remiantis NŽT patvirtintu ir pareiškėjos pasirašytu susirinkimo protokolu, ji atsisakė pasiūlyto sklypo ir pareiškė, kad nori laukti Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo byloje.

80. 2016 m. balandžio 26 d. NŽT patvirtino pretendentų į žemės sklypus keliose kitose Vilniaus apylinkėse sąrašą. Pareiškėja buvo įtraukta į sąrašą kaip pretendentė į 0,15 ha žemės.

81. 2016 m. balandžio 27 d. NŽT išsiuntė pareiškėjai raštą, kuriame kvietė dalyvauti 2016 m. gegužės 18 d. vyksiančiame pretendentų susirinkime ir nurodė, kad susirinkime jai bus pasiūlytas sklypas. Susirinkime pareiškėja nedalyvavo.

82. 2016 m. gegužės 18 d. NŽT išsiuntė pareiškėjai raštą, kuriame kvietė dalyvauti 2016 m. birželio 1 d. vyksiančiame pretendentų susirinkime ir nurodė, kad susirinkime jai bus pasiūlytas sklypas. Ar pareiškėja dalyvavo susirinkime, neaišku.

83. Remiantis naujausia Teismui pateikta informacija, ketvirtosios pareiškėjos nuosavybės teisės į 0,15 ha žemės vis dar nėra atkurtos.

II. BYLAI REIKŠMINGA VIDAUS TEISĖ IR PRAKTIKA

A. Konstitucijos ir įstatymų nuostatos

1. Konstitucija

84. Konstitucijos 23 straipsnyje skelbiama:

„Nuosavybė neliečiama.

Nuosavybės teisės saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

85. Nuo Konstitucijos įsigaliojimo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2003 m. sausio 23 d. atitinkama 47 straipsnio dalis buvo formuluojama taip:

„Žemė, vidaus vandenys, miškai ir parkai nuosavybės teise gali priklausyti tik Lietuvos Respublikai ir jos piliečiams.“

86. Nuo 2003 m. sausio 23 d. atitinkamoje 47 straipsnio dalyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai.“

87. 54 straipsnyje nustatyta:

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai.“

2. Miškų įstatymas

88. Miškų įstatymas įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. Nuo šios datos iki 2001 m. liepos 1 d. atitinkamoje 5 straipsnio dalyse buvo nustatyta, kad valstybinės reikšmės miškai priklauso tik Lietuvos Respublikai, jei jie priskiriami miestų miškams.

89. Naujos redakcijos Miškų įstatymas įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d., o atitinkamos jo nuostatos galioja iki šiol. 2 straipsnyje miestų miškai apibrėžiami kaip miestų teritorijose esantys miškai. 4 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad valstybinės reikšmės miškai, įskaitant miestų miškus, priklauso tik Lietuvos Respublikai.

3. Teisės aktai, kuriais reglamentuojamas nuosavybės teisių atkūrimas

90. 1991 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojo Įstatymas dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų. Iš pradžių jame nebuvo nuostatų dėl miestų miškų, bet redakcijos, kuri įsigaliojo

1992 m. gegužės 20 d., 13 straipsnyje buvo nustatyta, kad miškai, priskirti miestų miškams, laikomi valstybės išperkamais miškais.

91. 1997 m. liepos 9 d. įsigaliojo Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (toliau – Atkūrimo įstatymas), o ankstesnis įstatymas (žr. šio sprendimo 90 punktą) buvo panaikintas. Vis dėlto atitinkama Atkūrimo įstatymo 13 straipsnio dalis iš esmės liko tokia pat kaip ankstesniame įstatyme ir nepakito iki šiol.

92. Atkūrimo įstatymo 16 straipsnyje numatyta, kad už valstybės išperkamą žemę, miškus ir vandens telkinius valstybė piliečiams atlygina šiais būdais: i) perduodama lygiavertį turėjimui žemės, miško plotą; ii) vertybiniais popieriais; iii) įskaitymu panaikindama piliečio pinigines prievoles valstybei; iv) perduodama neatlygintinai nuosavybėn lygiavertį turėjimui naują žemės sklypą individualiai statybai miestuose ir kaimo vietovėse, kur buvo turėtoji žemė, arba v) pinigais.

93. Atkūrimo įstatymas iš dalies pakeistas nuo 2012 m. vasario 1 d. Šiuo metu 21 straipsnyje numatyta, kad tuo atveju, kai šio įstatymo nustatytais terminais piliečiai nepareiškė valios dėl būdo, kuriuo atkuriamos nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą ar atlyginama už valstybės išperkamą turtą, arba nepareiškė valios dėl atlyginimo būdo pakeitimo, kai prašyme nurodytas nuosavybės teisių atkūrimo būdas nenumatytas šiame įstatyme ar nurodytuju būdu nėra galimybių atkurti nuosavybės teisių ir (ar) atlyginti už nekilnojamąjį turtą, nuosavybės teisės šiems piliečiams atkuriamos atlyginant pinigais.

4. Civilinis kodeksas

94. Civilinio kodekso, galiojančio nuo 2001 m. liepos 1 d., 1.80 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Kai sandoris negalioja, viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatymai nenumato kitokių sandorio negaliojimo pasekmių.

95. 6.146 straipsnyje numatyta, kad restitucija atliekama natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims. Tokiu atveju restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais.

96. 4.96 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad iš sąžiningo įgijėjo negali būti išreikalautas nekilnojamasis daiktas, išskyrus atvejus, kai savininkas tokį daiktą prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo. Straipsnio 3 dalyje numatyta, kad jeigu daiktas neatlygintinai įgytas iš asmens, kuris neturėjo teisės jo perleisti nuosavybėn, tai savininkas turi teisę išreikalauti daiktą visais atvejais. Ši taisyklė taikoma ir kilnojamiesiems, ir nekilnojamiesiems daiktams.

B. Vidaus teismų praktika

1. Nuosavybės teisių atkūrimo principai

97. Dėl atitinkamos vidaus praktikos, susijusios su nuosavybės teisių atkūrimo principais Lietuvoje, žr. sprendimus bylose *Jasiūnienė prieš Lietuvą* (Nr. 41510/98, § 22, 2003 m. kovo 6 d.), *Igarienė ir Petrauskienė prieš Lietuvą* (Nr. 26892/05, §§ 24–25, 2009 m. liepos 21 d.), *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą* (Nr. 17978/05, §§ 26–33, 2014 m. gegužės 27 d.) ir *Paukštis prieš Lietuvą* (Nr. 17467/07, §§ 40–41 ir 46–48, 2015 m. lapkričio 24 d.).

98. 2007 m. liepos 5 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė:

„Ypač pabrėžtina, kad konstituciniai darnios, teisingos, atviros pilietinės visuomenės imperatyvai, konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių [apsaugos] reikalavimai suponuoja tai, kad pradėtas restitucijos procesas negali tęstis nepagrįstai ilgai; taigi <...> teisinio reguliavimo pakeitimai taip pat negali būti tokie, kad sudarytų prielaidas nepagrįstai ilgai užtęsti šį procesą. Dėl nepagrįstai ilgo laiko, per kurį atkuriamos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turta, gali būti iškreipta ar net paneigta pati restitucijos instituto esmė, pažeistos asmens konstitucinės nuosavybės teisės, taip pat kitos teisės, pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise.“

2. Miškų apsauga

99. 1998 m. birželio 1 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė:

„Miškas yra vienas iš pagrindinių gamtos turtų. Jis yra vieningos ekologinės sistemos dalis, tarnauja visuomenės ir žmonių gerovei, saugo kraštovaizdžio stabilumą, gerina aplinkos kokybę. Miškui, kaip aplinkos sudedamajai daliai, yra taikomi bendrieji aplinkos apsaugos principai: aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojų rūpestis ir pareiga; viešieji ir privatūs interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti; neigiamo poveikio aplinkai mažinimas; gamybos ekologizavimas; gamtos išteklių racionalus ir kompleksiškas naudojimas. <...>

Taigi ypatinga ekologinė, socialinė ir ekonominė miško reikšmė aplinkai, viešiesiems interesams sąlygoja miško savininkų nuosavybės teisės tam tikrus apribojimus ir suvaržymus.“

100. 2005 m. gegužės 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė:

„[T]inkamas, racionalus [žemės, miškų, vandens telkinių] naudojimas ir apsauga – Konstitucijos ginamas viešasis interesas <...> žemė, miškai, vandens telkiniai nuosavybės teisės atžvilgiu yra ypatingi objektai, nes žemės, miškų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus, kaip biologinės ir socialinės būtybės, egzistavimo bei visuomeninių ryšių palaikymo ir sklaidos terpė, žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas.“

101. 2006 m. kovo 14 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė:

Pagal <...> Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalį (2003 m. sausio 23 d. redakcija) <...> valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai priklauso Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise.

Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad nurodyti objektai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, išskyrus iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis; valstybė (jos

institucijos, pareigūnai) negali priimti jokių sprendimų, kuriais remiantis minėti objektai iš valstybės nuosavybės pereitų kitų subjektų nuosavybėn, išskyrus tuos atvejus, kai pati Konstitucija tai leidžia <...>

Kita vertus, tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės objektai Konstitucijoje yra traktuojami kaip išimtinė nuosavybės teise priklausantys Lietuvos Respublikai, anaipol nereiškia, kad atitinkami objektai, priklausę nuosavybės teise tam tikriems asmenims ir vėliau pripažinti turinčiais valstybinę reikšmę, būtinai turi būti paimti valstybės nuosavybėn. <...>

Taip pat pažymėtina, kad vidaus vandenimis, miškais, parkais, turinčiais valstybinę reikšmę, taigi ir priklausančiais valstybei išimtinė nuosavybės teise, galima pripažinti ne bet kokius vidaus vandenis, miškus, parkus, o tik tuos, kurių išliekamoji vertė yra tokia didelė, būtinumas juos išsaugoti ateities kartoms yra toks primygtinis, kad nepripažinus jų turinčiais valstybinę reikšmę kiltų grėsmė jų išsaugojimui.

Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės vidaus vandenių, miškų, parkų ypatingą išliekamąją vertę, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos išsaugoti.

Žemės, miškų, parkų, vandens telkinių <...> pripažinimas turinčiais valstybinę reikšmę suponuoja santykių, susijusių su tokių objektų priežiūra, apsauga ir naudojimu, ypatingą teisinį reguliavimą. <...>

[J]ei gamtos objektai <...> nuosavybės teise priklauso valstybei, – nesvarbu, ar jie pripažinti valstybinės reikšmės objektais, ar ne, – jie gali būti perleisti kitų asmenų nuosavybėn tik tuo atveju (ir tik taip), kai tai yra konstituciškai pagrįsta. Paminėtina, kad tokio konstitucinio pagrindimo stokotų <...> toks teisinis reguliavimas, kai valstybei nuosavybės teise priklausantys ypač vertingose vietovėse esantys žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai gali būti perduoti kuriems nors subjektams nuosavybėn neatlygintinai arba už nepagrįstai mažą kainą, taip pat toks teisinis reguliavimas, kai valstybei nuosavybės teise priklausantys ypač vertingose vietovėse esantys žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai gali būti perleisti kitų asmenų nuosavybėn atkuriant jiems nuosavybės teises ekvivalentine natūra, t. y. asmeniui, neturėjusiam nuosavybės teisės į ypač vertingose vietovėse esantį objektą, – žemę, mišką, parką, vandens telkinį, perduodant nuosavybėn natūra būtent šį objektą.“

102. 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė:

„[N]epaisant to, ar Vyriausybė tam tikrus miestų miškus formaliai yra priskyrusi valstybinės reikšmės miškams, miestų miškai pagal Miškų įstatymą yra valstybinės reikšmės miškai.“

3. Nuosavybės teisių atkūrimo panaikinimo padariniai

103. 2012 m. balandžio 12 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad vidaus teismų praktika dėl administracinių aktų panaikinimo padarinių nuosavybės teisių atkūrimui, ypač kai asmenys, kuriems šios teisės buvo atkurtos, vėliau turta pardavė tretiesiems asmenims, skiriasi. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, jog kai kuriais atvejais teismai panaikino visus vėlesnius turto perleidimus, įpareigojo kiekvieną šalį gražinti tai, ką ji gavo iš sandorio, ir nurodė, kad pirminio pretendento nuosavybės teisių atkūrimo procesas turėtų būti pradėtas iš naujo. Kai kuriais atvejais teismai nusprendė, kad pirminio

pretendento teisių atkūrimo procesas turi būti laikomas baigtu ir kad valstybė turi susigrąžinti turtą iš galutinio pirkėjo už atitinkamą atlygį. Išplėstinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija nusprendė, kad būtina užtikrinti vienodą teismų praktiką. Ji konstatavo:

„Nagrinėjamos bylos atveju valstybė neteko nuosavybės teisės į valstybinės reikšmės miškus, jos įgaliotam pareigūnui – Vilniaus apskrities viršininkui – priėmus administracinius aktus dėl nuosavybės teisių atkūrimo. Šie aktai pripažinti neteisėtais ir panaikinti. <...> panaikinus administracinius aktus dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybė atgautų nuosavybės teisę į neteisėtai pretendentams natūra gražintus žemės sklypus ir nuosavybės teisių atkūrimo jiems klausimas turėtų būti sprendžiamas iš naujo. Tačiau nagrinėjamos bylos atveju žemės sklypai, į kuriuos buvo neteisėtai atkurtos nuosavybės teisės, atlygintiniais sandoriais perleisti kitiems asmenims. <...>

Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad, taikant restituciją, konkrečioje byloje, kurioje kyla jos taikymo klausimas, būtina įvertinti restituciją lemiančias aplinkybes, susiklosčiusių teisinių santykių bei restitucijos objekto specifiką. Šioje byloje viena restituciją lemiančių aplinkybių yra ta, kad pagal Konstitucijos 47 straipsnį valstybinės reikšmės miškai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, todėl jie turi būti gražinti natūra valstybės nuosavybėn. Kitus restitucijos taikymo šioje byloje ypatumus lemia nuosavybės teisių atkūrimo proceso specifiką. <...>

Byloje nebuvo ginčijamas [pareiškėjų] kaip nuosavybės teisių atkūrimo subjektų statusas <...>, tačiau nustatyta, kad nuosavybė negalėjo būti gražinta natūra. <...> nenustatyta, kad [pareiškėjai] būtų darę kokią nors įtaką valstybės institucijų sprendimams <...> Taigi nagrinėjamu atveju valstybinės reikšmės miško perdavimą [pareiškėjų] privačion nuosavybėn lėmė valstybės institucijų veiksmai <...>, o [pareiškėjai] pasitikėjo valstybės institucijų kompetencija <...> Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad, priešingai nei nurodė bylą nagrinėję teismai, [pareiškėjų] sąžiningumas nuosavybės teisių atkūrimo procese nepaneigtas. Vien tai, kad šie asmenys, kuriems atkurtos nuosavybės teisės, būdami rūpestingi ir atidūs žemės teisinių santykių dalyviai, kaip nurodė pirmosios instancijos teismas, privalėjo žinoti, kad nuosavybės teisės į miestų teritorijose esančius miško plotus negali būti atkurtos, nes tai prieštarauja imperatyviosioms įstatymų normoms, nėra pagrindas pripažinti juos nesąžiningais, nes nuosavybės teisių atkūrimo procese jie neturėjo kompetencijos priimti sprendimų dėl gražintinos žemės plotų nustatymo, be to, kaip minėta, nenustatyta, kad jie būtų darę kokią nors neleistiną įtaką valstybės institucijų sprendimams. <...> Esant tokioms byloje nustatytoms aplinkybėms, kai dėl netinkamo valdžios institucijų darbo asmenims, kurių sąžiningumas nepaneigtas, buvo atkurtos nuosavybės teisės į valstybinės reikšmės miškus, panaikinus ginčijamus administracinius aktus, restitucija turi būti taikoma taip, kad nepaneigtų šių asmenų teisės į teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą. <...>

Atsižvelgdama į pirmiau nurodytą EŽTT poziciją <...> išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad tokiu, kaip nagrinėjamos bylos, atveju visiškos restitucijos taikymas, nuosavybės teisių atkūrimo procedūros pripažinimas nebaigta ir asmenų, kuriems jau buvo atkurtos nuosavybės teisės, gražinimas į neapibrėžtą padėtį iki šis klausimas bus išspręstas iš naujo, yra neproporcinga priemonė, kuri galėtų pažeisti šių asmenų, kurie laikėsi įstatymų reikalavimų, teises į teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą. Tokiu, kaip nagrinėjamos bylos, atveju, kai restitucija taikytina visų pirma dėl valstybės įgaliotų pareigūnų priimtų administracinių aktų dėl nuosavybės teisių atkūrimo neteisėtumo, valstybė turi prisiimti su restitucijos taikymu susijusius neigiamus padarinius, o atsakovams – fiziniams asmenims taikomi tokie minimaliai negatyvūs turto sugrąžinimo valstybės nuosavybėn padariniai, kokie nustatyti įstatyme.

Nagrinėjamoje byloje nustatyta, kad asmenys, kuriems buvo neteisėtai administraciniais aktais atkurtos nuosavybės teisės į valstybinės reikšmės miškus, šį turtą pirkimo–pardavimo sandoriais perleido kitiems asmenims, t. y. išreiškė valią pakeisti turto rūšį ir neturi intereso juo disponuoti. Atsižvelgdama į tai, taip pat į pirmiau šioje nutartyje išdėstytus argumentus, išplėstinė teisėjų kolegija konstatuoja, kad šiems asmenims restitucija netaikytina – jie neįpareigotini grąžinti turto įgijėjams pagal sandorius gautų pinigų, o nuosavybės teisių atkūrimo jiems procesas pripažintinas baigtu; priešingu atveju šių asmenų padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai (neproporcingai) pablogėtų (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). <...>

[R]estitucija taikytina valstybei ir paskutiniams turto įgijėjams, iš kurių turtas natūra grąžintinas valstybei <...> [V]alstybė įpareigotina paskutiniams turto įgijėjams <...> atlyginti jų patirtas turto įsigijimo išlaidas, kurios neturėtų viršyti sandorių sudarymo metu parduodamo turto rinkos kainos.“

TEISĖ

I. PETICIJŲ SUJUNGIMAS

104. Kadangi peticijų dalykas panašus, Teismas mano, kad tikslinga jas sujungti (Teismo reglamento 42 taisyklės 1 dalis).

II. PRELIMINARUS KLAUSIMAS

105. Visų pirma Teismas pažymi, kad pirmoji pareiškėja po nagrinėjamos peticijos pateikimo mirė. Antroji pareiškėja, pirmosios pareiškėjos dukra ir teisėta įpėdinė, išreiškė norą tęsti procesą savo velionės motinos vardu. Vyriausybė neginčija, kad antroji pareiškėja turi teisę tęsti peticiją pirmosios pareiškėjos vardu. Teismas irgi nemato pagrindo to neleisti (žr., be kitų šaltinių, *Sargsyan prieš Azerbaidžaną* [DK], Nr. 40167/06, § 51, 2011 m. gruodžio 14 d., ir jame nurodytą praktiką).

III. DĖL KONVENCIJOS PIRMOJO PROTOKOLO 1 STRAIPSNIO PAŽEIDIMO

106. Pareiškėjos skundėsi, kad jų nuosavybės teisės buvo panaikintos dėl valdžios institucijų padarytų klaidų ir iki šiol joms nėra visiškai atlyginta nei atkuriant nuosavybės teises natūra, nei pinigais. Jos rėmėsi Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsniu, kuriame numatyta:

„Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.

Tačiau ankstesnės nuostatos jokių būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokius, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės

naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą.“

A. Priimtumas

1. Dėl vidaus teisinių gynimo priemonių panaudojimo

a) Atskiras civilinis procesas prieš valstybę

107. Vyriausybė teigė, kad visos keturios pareiškėjos turėjo galimybę pradėti atskirą civilinį procesą prieš valstybę ir reikalauti atlyginti neturtinę žalą, padarytą dėl neteisėtų valdžios institucijų veiksmų. Ji nurodė kelias nuo 2010 m. balandžio mėn. iki 2012 m. birželio mėn. priimtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis, kuriose pripažįstama asmenų teisė reikalauti atlyginti šią žalą, taip pat 2012 m. gegužės 7 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartį, kurioje ieškovui buvo priteista 5 000 LTL (maždaug 1 450 EUR) neturtinė žala dėl anksčiau atkurtų nuosavybės teisių panaikinimo. Vyriausybė taip pat atkreipė dėmesį į dvi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis, priimtas 2011 m. rugpjūčio ir gruodžio mėn., kuriose pareiškėjams buvo priteista turtinė žala dėl valdžios institucijų neveikimo žemėtvarkos projektavimo procese (nesusijusi su teisių į nacionalizuotą turtą atkūrimu).

108. Vyriausybė pažymėjo, kad pirmoji, antroji ir trečioji pareiškėjos gali „reikalauti žalos atlyginimo tik po to, kai bus baigtas nuosavybės teisių atkūrimo procesas ir bus galima tiksliai įvertinti padarytą žalą (jei tokia yra)“.

109. Ketvirtosios pareiškėjos atžvilgiu Vyriausybė rėmėsi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 26 d. ir balandžio 12 d. nutartimis (žr. ištraukas iš jos šio sprendimo 103 punkte), kuriose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad valstybė turi prisiimti atsakomybę už neigiamus padarinius, kilusius dėl neteisėto nuosavybės atkūrimo, ypač jei turtas vėliau parduotas tretiesiems asmenims. Vyriausybės teigimu, ketvirtoji pareiškėja, pardavusi savo žemę trečiajai šaliai (žr. šio sprendimo 62 punktą), galėjo remdamasi šiomis nutartimis reikalauti iš valstybės atlyginti žalą, nelaukdama, kol bus baigtas restitucijos procesas.

110. Pareiškėjos nurodė, kad apeliaciniuose skunduose prašė teismų apsaugoti jų nuosavybės teises ir „teisingai“ taikyti įstatymus (žr. šio sprendimo 22, 49, 64 ir 69 punktus), tačiau joms nebuvo pasiūlytas joks atlyginimas.

111. Teismas patikslina, kad pareiškėjos privalo naudoti tik tas vidaus teises gynimo priemones, kurios yra teoriškai ir praktiškai prieinamos atitinkamu metu, tai yra kuriomis galima pasinaudoti ir kurios pakankamai sėkmingai gali atlyginti skunduose reikalaujamą atlyginti žalą (žr. *Sejdovic prieš Italiją* [DK], Nr. 56581/00, § 46, ECHR 2006-II).

112. Nagrinėdamas šios bylos aplinkybes, Teismas pirmiausia pažymi, kad daugumoje Vyriausybės nurodytų vidaus teismų bylų asmenų galimybė

reikalauti žalos atlyginimo iš valstybės pripažinta tik teoriškai ir Vyriausybė nurodė vos vieną bylą, kurioje ši teisių gynimo priemonė buvo faktiškai pritaikyta panašioje į pareiškėjų situacijoje (žr. šio sprendimo 107 punktą). Teismo nuomone, to nepakanka norint įrodyti, kad Vyriausybės pasiūlyta teisių gynimo priemonė pareiškėjos galėjo naudotis atitinkamu metu (dėl panašios situacijos žr. *Činga prieš Lietuvą* (dėl esmės), Nr. 69419/13, § 76, 2017 m. spalio 31 d.).

113. Teismas taip pat pažymi, kad pati Vyriausybė pripažino, jog pirmoji, antroji ir trečioji pareiškėjos iš valstybės galėjo reikalauti žalos atlyginimo tik pasibaigus jų nuosavybės teisių atkūrimo procesui (žr. šio sprendimo 108 punktą). Kadangi pareiškėjų skundo esmę sudaro tai, jog procesas iki šiol nebaigtas, Teismas abejoja, ar Vyriausybės siūloma priemonė padėtų atitaisyti pareiškėjoms padarytą pažeidimą.

114. Galiausiai Teismas pažymi, kad vidaus teismų sprendimai, kuriais rėmėsi Vyriausybė savo argumentacijoje dėl ketvirtosios pareiškėjos (žr. šio sprendimo 109 punktą), buvo priimti po to, kai ji jau buvo pateikusi peticiją Teismui (žr. šio sprendimo 1 punktą). Teismas primena, kad reikalavimas pareiškėjui panaudoti vidaus teisinės gynybos priemones paprastai nustatomas atsižvelgiant į peticijos pateikimo Teismui datą (žr. *Baumann prieš Prancūziją*, Nr. 33592/96, § 47, ECHR 2001-V (ištraukos), ir *Škorjanec prieš Kroatiją*, Nr. 25536/14, § 44, ECHR 2017 (ištraukos)). Nors šiai taisyklei taikomos išimtys, kurias galima pateisinti konkrečiomis kiekvienos bylos aplinkybėmis (žr. *Demopoulos ir kiti prieš Turkiją* [DK], Nr. 46113/99, ir 7 kitos, § 87, 2010 m. kovo 1 d., ir *Domján prieš Vengriją*, Nr. 5433/17, § 34, 2017 m. lapkričio 14 d.), Teismas mano, kad šioje byloje pagrindo pateisinti išimtį nėra.

115. Todėl Teismas atmeta Vyriausybės teiginį, kad pareiškėjos nepanaudojo vidaus teisinių gynybos priemonių, nes nepradėjo atskiro civilinio proceso prieš valstybę.

b) Pareiškėjų kasaciniai skundai

116. Vyriausybė tvirtino, kad pirmosios, antrosios ir ketvirtosios pareiškėjų kasaciniai skundai neatitiko vidaus teisės reikalavimų. Tai įrodo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atsisakymas juos nagrinėti (žr. šio sprendimo 24, 29 ir 73 punktus).

117. Pareiškėjų teigimu, nacionaliniame procese joms visoms atstovavo ta pati advokatė ir jų kasaciniuose skunduose pateikti iš esmės tie patys argumentai, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nagrinėti tik trečiosios pareiškėjos skundą (žr. šio sprendimo 50 ir 51 punktus) ir nepateikė jokio tokio savo sprendimo paaiškinimo.

118. Anksčiau Teismas yra nusprendęs, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turi spręsti vidaus teisės klausimus, visų pirma, ar byla svarbi nuosekliam Lietuvos teisės aiškinimui. Teismui svarbu, ar teikdami apeliaciją pareiškėjai „bent jau iš esmės ir laikydamiesi šalies įstatymuose nustatytų

oficialių reikalavimų ir terminų“ išdėstė skundus, kuriuos vėliau pateikė Teismui (žr. *Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija ir UAB Tapinas ir partneriai prieš Lietuvą* (nut.), Nr. 27930/05, 2010 m. liepos 6 d., ir *Koturenka prieš Lietuvą* (nut.), Nr. 10646/08, § 20, 2015 m. rugsėjo 29 d.).

119. Šioje byloje Teismas pažymi, kad pareiškėjos savo kasaciniuose skunduose reišė skundus dėl nuosavybės teisių panaikinimo, kuriuos vėliau pateikė ir Teismui. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nenurodė, kad šie kasaciniai skundai neatitiko vidaus teisėje nustatytų oficialių reikalavimų ar terminų (žr. šio sprendimo 24, 29 ir 73 punktus). Taigi Vyriausybės argumentas, kad pareiškėjos tariamai neišnaudojo visų vidaus teisinės gynybos priemonių, turi būti atmestas.

2. Išvada

120. Teismas pažymi, kad pareiškėjų skundai pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį nėra akivaizdžiai nepagrįsti Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies a punkto prasme ar nepriimtini koku nors kitu pagrindu. Todėl juos reikia pripažinti priimtiniais.

B. Esmė

1. Šalių teiginiai

a) Pareiškėjos

121. Visos pareiškėjos teigė, kad jų nuosavybės teisės buvo panaikintos neteisėtai ir be pakankamo pagrindo. Jų teigimu, vidaus teismai neteisingai nustatė, jog joms suteiktoje žemėje buvo valstybinės reikšmės miškai. Pareiškėjos nurodė, kad Kryžiokai ir Vaidotai visada buvo kaimo vietovės, kuriose iki nacionalizacijos miškų nebuvo, o vėliau užaugę miškai neturėtų trukdyti atkurti jų nuosavybės teisių. Pareiškėjos pažymėjo, kad 1996 m. šios apylinkės tapo Vilniaus miesto savivaldybės, bet ne Vilniaus miesto dalimi (žr. šio sprendimo 10 punktą), o 1996 m. įstatyme nenustatyta, kad miškai savivaldybių teritorijose priskiriami miestų miškams. Taigi pareiškėjos tvirtino, kad VAVA sprendimai suteikti joms miško plotus atitiko įstatymus.

122. Pareiškėjos taip pat teigė, kad restitucijos procese jos nesiėlgė neteisėtai ir sąžiningai įgijo nuosavybės teises, todėl turto atėmimas prieštarauja vidaus teisei (žr. šio sprendimo 84 ir 95 punktus). Pareiškėjos tvirtino, kad kartą jau dalyvavo ilgame restitucijos procese, todėl nesąžininga jas vėl į jį įtraukti dėl valdžios institucijų kaltės. Be to, net jei jos oficialiai išsaugojo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą, atkurti teisių faktiškai neįmanoma, nes atitinkamose teritorijose nėra pakankamai laisvos žemės, ta žemė, kuri laisva, yra kur kas prastesnės kokybės nei anksčiau pareiškėjų turėti sklypai, o valstybė neturi pakankamai lėšų, kad teisingai atlygintų

pinigais. Pareiškėjų manymu, valstybė turėjo pasirinkti kitokį viešojo intereso gynimo būdą, nepažeisdama jų nuosavybės teisių.

123. Pareiškėjos nurodė, kad panaikinusios jų nuosavybės teises valdžios institucijos turėjo imtis iniciatyvos ir pasiūlyti joms tinkamus žemės sklypus. Jos pareiškė, jog yra vyresnio amžiaus ir prastos sveikatos, todėl naivu tikėtis, kad pačios imsis ieškoti tinkamos žemės.

124. Galiausiai pareiškėjos tvirtino, kad vis dar neatkurtos visos jų nuosavybės teisės. Nuo pirmosios, antrosios ir trečiosios pareiškėjų teisių panaikinimo praėjo daugiau nei septyneri metai (žr. šio sprendimo 24, 29 ir 50 punktus), o nuo ketvirtosios pareiškėjos teisių panaikinimo – daugiau nei šešeri metai (žr. šio sprendimo 73 punktą). Visų pirma trečioji ir ketvirtoji pareiškėjos teigė, kad joms nebuvo pasiūlyta nė vieno žemės sklypo, kurio vertė būtų lygi gautųjų prieš tai.

b) Vyriausybė

125. Vyriausybė pirmiausia teigė, kad pareiškėjų skundai turėtų būti nagrinėjami platesniame sudėtingo sovietinio režimo nacionalizuotų teisių į nuosavybę atkūrimo proceso kontekste, kuriame reikėjo atsižvelgti į ne vienos institucijos sprendimus ir suderinti įvairius interesus. Kol vyko restitucijos procesas, pasikeitė atitinkama teisinė sistema ir administracinis teritorijų suskirstymas. Taip pat buvo kilę teisinių ginčų, nepatenkintų ieškovų iškeltų bylų ir tai dar labiau apribojo valdžios institucijų galimybes vykdyti restituciją. Procesas buvo ypač sudėtingas didžiųjų miestų, pavyzdžiui, Vilniaus, apylinkėse, kur buvo daugiausia pretendentų gauti žemės sklypų, bet mažiausiai laisvos žemės. Vyriausybė teigė, kad vertinant valdžios institucijų veiksmus pareiškėjų bylose reikia atsižvelgti į visas šias aplinkybes.

126. Vyriausybė neginčijo, kad pareiškėjos turėjo „nuosavybę“, kaip tai suprantama pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį, ir kad buvo įsikišta į netrukdomą naudojimąsi ja. Tačiau ji teigė, kad kišimasis buvo suderinamas su Pirmojo protokolo 1 straipsniu.

127. Vyriausybė pareiškė, kad draudimas asmenims turėti valstybinės reikšmės miškų, įskaitant miestų miškus, nustatytas Konstitucijoje (žr. šio sprendimo 86 punktą), Miškų įstatyme (žr. šio sprendimo 88 ir 89 punktus) ir Atkūrimo įstatyme (žr. šio sprendimo 90 ir 91 punktus). Be to, Konstitucinis Teismas nusprendė, kad miestų miškai yra valstybinės reikšmės, neatsižvelgiant į tai, ar jie oficialiai taip įvardyti (žr. šio sprendimo 102 punktą). Todėl, Vyriausybės teigimu, į pareiškėjų nuosavybę buvo kišamasi įstatymuose nustatyta tvarka.

128. Vyriausybė taip pat tvirtino, kad ginčijamu kišimusi buvo siekiama teisėto tikslo – apsaugoti miškus kaip natūralios gamtinės aplinkos dalį. Ji pažymėjo, kad miškų svarbą pabrėžė vidaus teismai kai kurių pareiškėjų bylose (žr. šio sprendimo 18 ir 46 punktus). Vyriausybės teigimu, siekis patekti į plačią teisėkūros institucijų nuožiūros laisvę įgyvendinant socialinę

ir ekonominę politiką, ypač jei tai susiję su priemonėmis, priimtomis vykdant esmines reformas pereinamuoju laikotarpiu nuo totalitarinio režimo prie demokratinės valstybės.

129. Vyriausybė teigė, kad pareiškėjos nepatyrė individualios ir per didelės naštos. Iš jų atimti ne namai, o mišku apaugusi žemė, neturinti „didelio ekonominio ir socialinio poveikio jų gyvenimui“. Be to, iš pareiškėjų atimta tik dalis joms suteiktų sklypų, todėl jos gali naudotis likusia savo turto dalimi. Vyriausybė taip pat teigė, kad pareiškėjos buvo „neginčijamos turto savininkės“ palyginti trumpai (maždaug penkerius metus) prieš prokurorui užginčijant šias teises vidaus teismuose (žr. šio sprendimo 13, 14, 25, 41, 42, 62 ir 63 punktus).

130. Be to, Vyriausybė nurodė, kad pareiškėjų nuosavybės teises panaikinę teismai pagal įstatymus negalėjo kartu priteisti atlygio, tačiau pareiškėjos išsaugojo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą viena iš įstatyme numatytų formų (žr. šio sprendimo 92 ir 93 punktus). Vyriausybės teigimu, Vilniaus rajone ir gretimose teritorijose yra pakankamai laisvos žemės, kurią būtų galima suteikti pareiškėjoms. Taip pat Vyriausybė pareiškė, kad Konvencija negarantuoja teisės į nuosavybės teisių atkūrimą natūra (žr. 2003 m. kovo 6 d. Sprendimo *Jasiūnienė prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 41510/98, 40 ir 41 punktus). Be to, ji nurodė, kad restitucijos procese nustatant, ar pažeistos nuosavybės teisės, labai svarbus pareiškėjų bendradarbiavimas su valstybės institucijomis. Vyriausybės teigimu, šalies valdžios institucijos susisiekė su pareiškėjomis ir informavo jas apie procesą, tačiau neturėjo teisės perimti iš pareiškėjų iniciatyvos. Nuosavybės teisių atkūrimo nebuvo galima baigti tol, kol pareiškėjos nenurodė pasirinktos restitucijos formos. Vyriausybė pripažino, kad pirmoji ir antroji pareiškėjos bendradarbiavo su valdžios institucijomis, bet teigė, kad trečioji ir ketvirtoji pareiškėjos to nedarė.

131. Galiausiai Vyriausybė pareiškė, kad panaikinus pareiškėjų nuosavybės teises vykęs restitucijos procesas nebuvo pernelyg ilgas. 2012 m. balandžio ir rugpjūčio mėn. pastabose Vyriausybė nurodė, kad restitucijos procesas Vilniaus regione turėtų būti baigtas iki 2013 m. pabaigos, o papildomose 2015 m. birželį ir 2017 m. rugsėjį pateiktose pastabose konkrečios datos, kada turi būti baigtas restitucijos procesas Vilniaus regione, jau nenurodė.

2. Teismo vertinimas

a) Ar buvo įsikišimas į teisę netrukdomai naudotis nuosavybe

132. Teismas atkreipia dėmesį į tai, kad šalys nesiginčija, jog panaikinus atkurtas pareiškėjų nuosavybės teises į žemės sklypus buvo įsikišta į jų teisę netrukdomai naudotis nuosavybe. Jo nuomone, kišimasis laikytinas nuosavybės atėmimu Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio antro sakinio prasme (žr. 2014 m. spalio 14 d. Sprendimo *Paplauskienė prieš*

Lietuvą, peticijos Nr. 31102/06, 37 ir 38 punktus ir 2014 m. gruodžio 2 d. Sprendimo *Romankevič prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 25747/07, 33 punktą).

b) Kišimosi teisėtumas

133. Teismas pažymi, kad reikalavimas, jog valstybinės reikšmės miškai gali priklausyti tik valstybei, nustatytas Konstitucijoje (žr. šio sprendimo 86 punktą) ir Miškų įstatyme (žr. šio sprendimo 88 ir 89 punktus). Miškų įstatyme taip pat nurodyta, kad miestų teritorijose esantys miškai yra valstybinės reikšmės (žr. šio sprendimo 88 ir 89 punktus), o Atkūrimo įstatyme nustatyta, kad miestų miškus išperka valstybė (žr. šio sprendimo 90 ir 91 punktus). Atkuriant pareiškėjų nuosavybės teises, galiojo atitinkamos šių teisės aktų nuostatos (žr. šio sprendimo 13, 41 ir 62 punktus). Todėl Teismas įsitikinęs, kad VAVA priimti sprendimai atkurti pareiškėjų nuosavybės teises į žemės sklypus, įskaitant miestų miškus, neatitiko minėtų teisės aktų. Atsižvelgiant į tai, sprendimai panaikinti nepažeidžiant įstatymų. Be to, Teismas mano, kad pareiškėjoms pateiktas reikalavimas po to, kai jų nuosavybės teisės panaikintos, atitinkamus žemės sklypus grąžinti valstybei irgi atitiko įstatymus (žr. Civilinio kodekso 1.80 straipsnį, cituojamą šio sprendimo 94 punkte).

134. Teismas atkreipia dėmesį į ypatingą ketvirtosios pareiškėjos situaciją. Ši pareiškėja pardavė žemės sklypą su mišku trečiajai šaliai prieš panaikinant jos teises į sklypą (žr. šio sprendimo 62 punktą). Iš 2012 m. balandžio 12 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties (žr. šio sprendimo 103 punktą) matyti, kad tuo metu, kai buvo panaikintos pareiškėjos nuosavybės teisės ir nurodyta grąžinti pirkėjai pinigus, o valstybei – sklypą (žr. šio sprendimo 67, 68 ir 70–73 punktus), vidaus teismų praktika nebuvo nuosekli. Kai kuriais atvejais teismai panaikindavo visus vėlesnius turto perleidimus, įpareigodami kiekvieną šalį grąžinti tai, ką ji gavo iš sandorio (kaip ir ketvirtosios pareiškėjos atveju), o kai kuriose bylose teismai nusprendė, kad valstybė turi susigrąžinti turtą iš galutinio įgijėjo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nusprendė suvienodinti teismų praktiką ir laikėsi pastarosios pozicijos (žr. šio sprendimo 103 punktą). Teismas atsižvelgia į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimą ir patikslina, kad teismo praktikos skirtumai savaimė negali būti laikomi prieštaraujančiais Konvencijai (žr. *Nejdet Şahin ir Perihan Şahin prieš Turkiją* [DK], Nr. 13279/05, § 51, 2011 m. spalio 20 d.). Taigi, atsižvelgdamas į šios bylos aplinkybes, Teismas mano, kad kišimasis į ketvirtosios pareiškėjos nuosavybės teises taip pat buvo numatytas įstatymo.

c) Kišimosi teisėtumas tikslas

135. Teismas anksčiau yra nusprendęs, kad gamtos ir miškų apsauga patenka į visuomenės interesų sritį Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio prasme (žr. *Turgut ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 1411/03, § 90, 2008 m. liepos 8 d.; *Depalle prieš Prancūziją* [DK], Nr. 34044/02, § 81,

ECHR 2010; ir *Matczyński prieš Lenkiją*, Nr. 32794/07, § 101, 2015 m. gruodžio 15 d.). Teismas taip pat pažymi, kad Lietuvos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo praktikoje yra nustatyta valstybės pareiga rūpintis gamtine aplinka, įskaitant miškus, visuomenės interesais (žr. šio sprendimo 87 ir 99–101 punktus). Teismai, išnagrinėję kai kurias pareiškėjų bylas, taip pat pabrėžė miškų svarbą ir valstybės įsipareigojimą juos saugoti (žr. šio sprendimo 18 ir 46 punktus).

136. Pareiškėjos šioje byloje ginčijo jų nuosavybės teisių pažeidimo tikslą, teigdamos, kad joms suteiktoje žemėje nebuvo miškų arba kad jie nebuvo nacionalinės reikšmės (žr. šio sprendimo 121 punktą). Šiuo klausimu Teismas primena, kad jis neturi kompetencijos nagrinėti fakto ar teisės klaidų, kurias tariamai padarė šalies teismas, nebent dėl šių klaidų galėjo būti pažeistos Konvencijos saugomos teisės ir laisvės (žr., be kita ko, *Garcia Ruiz prieš Ispaniją* [DK], Nr. 30544/96, § 28, ECHR 1999-I, ir *Jantner prieš Slovakiją*, Nr. 39050/97, § 32, 2003 m. kovo 4 d.). Kitaip tariant, Teismas negali abejoti šalies institucijų vertinimu, nebent yra aiškių įrodymų, kad būta savivalės (žr., be kita ko, *Sisojeva ir kiti prieš Latviją* (išbraukimas) [DK], Nr. 60654/00, § 89, ECHR 2007-I). Todėl Teismas mano, kad šioje byloje pirmiausia vidaus teismai turėjo nustatyti, ar pareiškėjų žemėje buvo miškų ir ar šie miškai buvo valstybinės reikšmės pagal vidaus įstatymus. Teismas negali nepažymėti, kad kai kuriais pareiškėjų atvejais skirtinguose viešuosiuose registruose buvo pateikiama nenuosekli informacija apie tai, ar žemė miškinga (žr. šio sprendimo 15, 23 ir 67 punktus), arba tai, kad įvairios už miškų apsaugą atsakingos institucijos neprieštaravo pareiškėjų nuosavybės teisių į žemę atkūrimui (žr. šio sprendimo 16, 43 ir 65 punktus). Vis dėlto vidaus teismai nusprendė, kad miškų buvimas pareiškėjų žemėje pakankamai įrodytas remiantis Valstybinės miškotvarkos tarnybos pateikta informacija (žr. šio sprendimo 23, 26 ir 67 punktus). Teismai taip pat nustatė, kad miškai buvo miestų, nes teritorijos, kuriose jie augo, 1996 m. tapo Vilniaus miesto savivaldybės dalimi ir 2000 m. jie buvo oficialiai priskirti valstybinės reikšmės miškams (žr. šio sprendimo 19, 26, 46 ir 67 punktus). Išnagrinėjęs vidaus teismų motyvus, Teismas negali laikyti jų išvadų savavališkomis ir nemato priežasties pakeisti jų savo vertinimu.

137. Taigi, Teismo nuomone, į pareiškėjų nuosavybės teises buvo kišamasi siekiant teisėto tikslo visuomenės interesų labui, t. y. apsaugoti valstybinės reikšmės miškus.

d) Kišimosi proporcingumas

i) Reikšmingi bendrieji principai

138. Teismas primena, kad bet koks kišimasis į naudojimąsi nuosavybe ne tik turi būti teisėtas ir siekti teisėto tikslo, bet ir atitikti proporcingumo reikalavimą. Privaloma užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės bendrojo intereso ir asmens pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų, toks

teisingos pusiausvyros siekis būdingas visai Konvencijai. Reikiama pusiausvyra neužtikrinama, jeigu atitinkamam asmeniui tenka asmeninė ir per didelė našta (žr. *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją*, 1982 m. rugsėjo 23 d., §§ 69–74, A serija, Nr. 52; *Brumărescu prieš Rumuniją* [DK], Nr. 28342/95, § 78, ECHR 1999-VII; ir *Anthony Aquilina prieš Maltą*, Nr. 3851/12, §§ 58-59, 2014 m. gruodžio 11 d.).

139. Teismas ne kartą pabrėžė, kad ypač svarbus yra „gero administravimo“ principas. Kilus visuotinės svarbos klausimui, ypač jei tai daro įtaką pagrindinėms žmogaus teisėms, kaip antai susijusioms su nuosavybe, valdžios institucijos privalo veikti laiku, tinkamai ir svarbiausia nuosekliai (žr. *Beyeler prieš Italiją* [DK], Nr. 33202/96, § 120, ECHR 2000-I; *Pyramtjenė prieš Lietuvą*, Nr. 45092/07, § 55, 2013 m. lapkričio 12 d.; ir *Vukušić prieš Kroatiją*, Nr. 69735/11, § 64, 2016 m. gegužės 31 d.).

140. Gero administravimo principas paprastai neturėtų kliudyti valdžios institucijoms taisyti atsitiktines klaidas, net ir tas, kurios atsiranda dėl jų pačių aplaidumo. Vis dėlto poreikis ištaisyti praeities „skriaudas“ neturėtų neproporcingai trukdyti naudotis nauja teise, kurią asmuo įgijo pasitikėdamas valdžios institucijos veiksmų teisėtumu ir sąžiningai. Kitaip tariant, valstybės institucijoms, kurios neturi ar nesilaiko savo procedūrų, neturėtų būti leidžiama pelnytis iš savo klaidų ar išvengti išipareigojimų. Bet kokios valdžios institucijų padarytos klaidos riziką turi prisiimti pati valstybė; klaidų negalima taisyti susijusių asmenų sąskaita. Taikant gero administravimo principą situacijoje, kai panaikinamos nuosavybės teisės į neteisėtai perduotą turtą, valdžios institucijoms gali prireikti ne tik nedelsiant ištaisyti savo klaidą, bet ir sumokėti atitinkamą atlygį ar kitą tinkamą kompensaciją buvusiam sąžiningam turto savininkui (žr. *Lelas prieš Kroatiją*, Nr. 55555/08, § 74, 2010 m. gegužės 20 d.; *Maksymenko ir Gerasymenko prieš Ukrainą*, Nr. 49317/07, § 64, 2013 m. gegužės 16 d.; ir *Bogdel prieš Lietuvą*, Nr. 41248/06, § 66, 2013 m. lapkričio 26 d.).

141. Ankstesnėse bylose dėl nuosavybės teisių atkūrimo Teismas pripažino teisinių ir faktinių problemų, su kuriomis valstybė susiduria spręsdama šiuos klausimus, sudėtingumą. Taigi matyti, kad tam tikros kliūtys įgyvendinti pareiškėjų teisę nekliudomai naudotis savo nuosavybe nėra savaime kritikuotinos. Šiaip ar taip, Teismas yra nusprendęs, kad vertinant valstybės elgesį reikia atsižvelgti į netikrumo būseną, kurioje gali atsidurti pareiškėjai dėl valdžios institucijų delsimo (žr. *Broniowski prieš Lenkiją* [DK], Nr. 31443/96, §§ 151 ir 185, ECHR 2004-V; *Velikovi ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 43278/98, ir 8 kiti, § 166, 2007 m. kovo 15 d.; *Igarienė ir Petrauskienė prieš Lietuvą*, Nr. 26892/05, § 58, 2009 m. liepos 1 d.; ir *Paukštis prieš Lietuvą*, Nr. 17467/07, § 84, 2015 m. lapkričio 24 d.).

142. Galiausiai Teismas primena, kad vertinant, ar taikant ginčijamą priemonę paisoma būtinos tinkamos pusiausvyros ir ypač ar ji užkrauna neproporcingą našta pareiškėjams, yra reikšmingos atitinkamuose teisės aktuose numatytos atlyginimo sąlygos. Teismas yra nusprendęs, kad turto

atėmimas nesumokėjus pagrįstai su jo verte susijusios sumos paprastai traktuojamas kaip neproporcingas kišimasis. Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnyje taip pat negarantuojama teisė į visišką kompensaciją visomis aplinkybėmis (žr. *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)* [DK], Nr. 36813/97, § 95, ECHR 2006-V; *Kozacıoğlu prieš Turkiją* [DK], Nr. 2334/03, § 64, 2009 m. vasario 19 d.; ir *Vistiņš ir Perepjolkins prieš Latviją* [DK], Nr. 71243/01, §§ 110 ir 112, 2012 m. spalio 25 d.). Teismas yra pripažinęs, kad dalinės restitucijos principas, taikytas siekiant atitaisyti praeities skriaudas, atitinka Konvenciją, todėl atlygio už seniai pasibaigusias nuosavybės teises dydis gali būti vertinamas skaičiavimo metodais, kurie nustatyti atitinkamuose teisės aktuose, o ne remiantis visa šio turto rinkos verte (žr. *Kavaliauskas ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 51752/10, §§ 53–56, 2017 m. kovo 14 d., ir ten nurodytas bylas). Vis dėlto Teismas anksčiau yra konstatavęs, kad būtinos tinkamos pusiausvyros nepavyko pasiekti tais atvejais, kai turto rinkos vertės ir pareiškėjams priteisto atlygio skirtumas buvo „labai“ ar „per daug“ neproporcingas (žr. *Vistiņš ir Perepjolkins*, cituota pirmiau, § 119; *Noreikienė ir Noreika prieš Lietuvą*, Nr. 17285/08, § 39, 2015 m. lapkričio 24 d.; ir *Tunaitis prieš Lietuvą*, Nr. 42927/08, § 42, 2015 m. lapkričio 24 d.).

ii) *Šių principų taikymas šioje byloje*

α) Dėl visų pareiškėjų

143. Nagrinėjamoje byloje visos pareiškėjos skundėsi, kad panaikinus atkurtas jų nuosavybės teises į žemės sklypus pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis. Teismas jau pripažino, kad sklypai buvo perduoti pareiškėjoms pažeidžiant vidaus įstatymus (žr. šio sprendimo 133 punktą). Taigi, laikydamasis bendrųjų principų, nustatytų savo praktikoje (žr. nuorodas šio sprendimo 139 ir 140 punktuose), Teismas mano, kad Lietuvos valdžios institucijos turėjo teisę ištaisyti savo klaidas ir panaikinti pareiškėjų nuosavybės teisių atkūrimą, kad apsaugotų valstybinės reikšmės miškus. Taigi panaikinimas savaime nepažeidė pareiškėjų teisių pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį.

144. Teismas pabrėžia, jog sprendimus atkurti pareiškėjų nuosavybės teises priėmė valdžios institucijos, kurios pačios buvo atsakingos už tai, kad jų sprendimai atitiktų visus susijusius teisės aktus. Pareiškėjos – paprastos pilietės, kurios restitucijos procese dalyvavo tomis pačiomis sąlygomis kaip ir visi kiti; joms nebuvo suteikta privilegijų ir nėra pagrindo manyti, kad įsigydamos turtą jos elgėsi neteisėtai (taip pat žr. *Pyrantienė*, cituota pirmiau, § 59 ir *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą*, Nr. 17978/05, § 68, 2014 m. gegužės 27 d.). Pirmosios, antrosios ir trečiosios pareiškėjų bylas nagrinėję teismai taip pat nerado jokių požymių, kad pareiškėjos būtų veikusios nesąžiningai (žr. šio sprendimo 18–20, 23, 26, 28, 46, 48, 50 ir 51 punktus). Nors Lietuvos apeliacinis teismas ketvirtosios pareiškėjos byloje nusprendė, kad ji negalėjo būti laikoma sąžininga įgijėja (žr. šio sprendimo 71 punktą),

Teismo nuomone, su šia išvada sutikti sunku. Pažymėtina, kad Lietuvos apeliacinis teismas nenurodė nė vieno ketvirtosios pareiškėjos veiksmo, kuris būtų galėjęs įrodyti jos nesąžiningumą, ir nepateikė jokių svarių argumentų, kodėl padarė šią išvadą dėl ketvirtosios pareiškėjos situacijoje, kurioje neteisėtus veiksmus atliko tik valdžios institucijos. Teismo neįtikino argumentas, kad ketvirtoji pareiškėja (arba bet kuri kita pareiškėja) turėjo abejoti atitinkamų institucijų veiksmais, užuot tikėjusi, kad šios imsis visų priemonių, jog būtų išvengta teisės aktų taikymo klaidų, ypač atsižvelgiant į nuosavybės teisių į žemę atkūrimo procesą reglamentuojančių teisės aktų sudėtingumą ir techninį pobūdį (žr. *Misiukonis ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 49426/09, § 60, 2016 m. lapkričio 15 d.; taip pat žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją šio sprendimo 103 punkte). Todėl Teismas daro išvadą, kad visos pareiškėjos savo turtą įgijo sąžiningai ir neprivalėjo prisiimti atsakomybės už klaidų, už kurias atsakingos tik valdžios institucijos, taisymo naštą (žr. šio sprendimo 140 punktą). Tokiomis aplinkybėmis Teismas mano, kad, priešingai, nei tvirtina Vyriausybė (žr. šio sprendimo 129 punktą), vertinant pareiškėjoms tenkančią naštą nėra svarbu, kiek laiko jos turėjo turtą iki atėmimo arba kiek teisių į kitą turtą joms buvo atkurta ir nepanaikinta.

145. Nors nebuvo ginčijama, kad pareiškėjos išsaugojo teisę atkurti nuosavybės teises į tokio paties dydžio žemės sklypus, kurie buvo atimti (žr. šio sprendimo 31, 57 ir 75 punktus), jos skundėsi, kad neturėjo būti įpareigosotos vėl dalyvauti restitucijos procese, nes jau vieną kartą dalyvavo ir prarado turtą ne dėl savo kaltės (žr. šio sprendimo 122 punktą). Teismas atkreipia dėmesį į tai, kad jis nenustato, kaip valstybėms geriausia ištaisyti valdžios institucijų atkuriant nuosavybės teises padarytas klaidas (žr. *Misiukonis ir kiti*, cituota pirmiau, § 63). Vis dėlto Teismas patikslina, kad taisant šias klaidas neturėtų atsirasti neproporcingų naujų skriaudų (žr. šio sprendimo 140 punkte pateiktas nuorodas). Šiuo atveju Teismas sutinka su pareiškėjomis, kad įtraukti jas į ilgą papildomą procesą, neatsižvelgiant į jų ypatingą padėtį ir priežastis, kodėl jos prarado anksčiau atkurtas teises į turtą, buvo neproporcinga (taip pat žr. Vilniaus apygardos teismo sprendimą ketvirtosios pareiškėjos byloje, aprašytą šio sprendimo 68 punkte).

146. Pareiškėjos taip pat tvirtino, kad panaikinus nuosavybės teises jos prarado galimybę gauti naujus tokios pat kokybės sklypus, nes tokių sklypų atitinkamose vietovėse nebebuvo (žr. šio sprendimo 122 punktą). Teismas pažymi, kad Lietuvos įstatymuose numatyti keli nuosavybės teisių atkūrimo būdai, įskaitant ne tik restituciją natūra, bet ir atlyginimą pinigais, vertybiniais popieriais ir įskaitymu panaikinant pinigines prievoles valstybei (žr. šio sprendimo 92 punktą). Jis patikslina, kad Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis negarantuoja teisės įgyti nuosavybę ir jo negalima aiškinti kaip nustatančio kokią nors bendrą Susitariančiųjų šalių prievolę atkurti nuosavybę, kuri buvo perduota joms prieš ratifikuojant Konvenciją;

Pirmojo protokolo 1 straipsnyje taip pat nenustatyta jokių apribojimų Susitariančiosioms šalims nustatyti turto grąžinimo apimtį ir pasirinkti sąlygas, kuriomis jos sutinka atkurti buvusių savininkų nuosavybės teises (žr. *Slivenko prieš Latviją* [DK], Nr. 48321/99, § 121, ECHR 2002-II; *Jantner*, cituota pirmiau, § 34; ir *Kopecký prieš Slovakiją* [DK], Nr. 44912/98, § 35, ECHR 2004-IX). Todėl Teismas mano, kad, panaikinus pareiškėjų nuosavybės teises, pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį valdžios institucijoms neatsirado pareigos suteikti pareiškėjoms naujo turto natūra, bet joms buvo galima suteikti kompensaciją bet kuriuo iš vidaus teisėje numatytų būdų, tai būtų suderinama su Teismo praktikoje nustatytais principais (žr. šio sprendimo 142 punktą).

147. Taigi dabar Teismas įvertins, ar kiekvienu atveju valdžios institucijos įvykdė savo pareigą greitai ir tinkamai atlyginti pareiškėjoms nuostolius, kuriuos jos patyrė dėl valdžios institucijų klaidų.

β) Dėl pirmosios ir antrosios pareiškėjų

148. Pirmoji pareiškėja nuosavybės teisių atkūrimo teisę paveldėjo iš savo velionio vyro I. B. ir dovanavo ją antrajai pareiškėjai (žr. šio sprendimo 13 punktą). I. B. teisę atkurti nuosavybės teises valdžios institucijos pripažino 1992 m. ir 2003 m. (žr. šio sprendimo 8 ir 13 punktus). Taigi nebuvo ginčijama, kad I. B. turėjo tokią teisę, o pareiškėjos – teisę ją paveldėti (taip pat žr. Vilniaus apygardos teismo išvadą šio sprendimo 26 punkte). Todėl po to, kai 2010 m. gegužės 25 d. ir liepos 9 d. galutiniais teismo sprendimais buvo panaikintos pareiškėjų nuosavybės teisės į 1,98 ha žemės (žr. šio sprendimo 24 ir 29 punktus), valdžios institucijos turėjo pareigą veikti nedelsdamos, kad pareiškėjų nuosavybės teisės būtų atkurtos vienu iš įstatyme numatytų būdų.

149. Vis dėlto, Teismo nuomone, valdžios institucijos nesiėmė veiksmų pakankamai operatyviai. Nors Vyriausybė teigė, kad pareiškėjos pirmąjį VAVA raštą gavo 2010 m. gegužės mėn. (žr. šio sprendimo 30 punktą), Teismas pažymi, kad rašto kopija jam nepateikta, o iš Vyriausybės pateikto aprašymo neatrodo, kad 2010 m. rašte pareiškėjų buvo prašoma pasirinkti restitucijos formą arba bent informuojama, kokios yra galimos formos. Jokių papildomų veiksmų nebuvo imtasi iki 2012 m. vasario ir liepos mėn., kai pareiškėjos iš NŽT gavo raštus, kuriuose buvo informuojama apie įstatyme numatytas restitucijos formas ir paprašyta nurodyti savo pasirinkimą (žr. šio sprendimo 31 ir 32 punktus). Pareiškėjos taip ir padarė 2012 m. rugpjūčio mėn. (žr. šio sprendimo 33 punktą).

150. Antroji pareiškėja 2012 m. gruodžio mėn. dalyvavo pretendentų į žemės sklypus susirinkime ir jame pasirinko keletą sklypų (žr. šio sprendimo 34 punktą). Vis dėlto atitinkamų teritorijų žemėtvarkos projektas buvo patvirtintas tik 2014 m. rugpjūčio mėn. (žr. šio sprendimo 35 punktą), o pareiškėjų nuosavybės teisės į 0,7883 ha žemės atkurtos tik 2016 m. sausio mėn. (žr. šio sprendimo 37 punktą). Taigi prirėkė penkerių su puse metų, kad

valdžios institucijos atkurtų pareiškėjų teises tik į dalį žemės, kurią jos turėjo teisę gauti.

151. Teismas pažymi, kad valdžios institucijos žinojo apie individualią pareiškėjų situaciją, t. y. kad jų nuosavybės teisės jau buvo atkurtos ir vėliau turėjo būti panaikintos dėl restitucijos procese padarytų klaidų (žr. šio sprendimo 31 ir 32 punktus). Be to, 2012 m. rugpjūčio mėn. rašte pareiškėjos pakartojė, kad jau vieną kartą dalyvavo procese, ir prašė, kad joms būtų suteikta pirmenybė (žr. šio sprendimo 33 punktą). Vis dėlto jų prašymas nė viename etape nenagrinėtas.

152. Ne tik neatsižvelgta į individualią pareiškėjų situaciją, bet ir užvilktas restitucijos procesas – remiantis Teismui pateiktais dokumentais, dėl pareiškėjų nebuvo imtasi jokių veiksmų, ypač nuo 2010 m. gegužės mėn. iki 2012 m. vasario mėn., nuo 2012 m. gruodžio mėn. iki 2014 m. rugpjūčio mėn. ir nuo 2014 m. rugpjūčio mėn. iki 2016 m. sausio mėn. (žr. šio sprendimo 30–37 punktus). Dėl pareiškėjų veiksmų jokių priekaištų nėra – jos greitai atsakė į valdžios institucijų atsiųstus raštus, dalyvavo susirinkimuose, į kuriuos buvo kviečiamos, ir pasirinko keletą pasiūlytų sklypų, o kitų atsisakė dėl priežasčių, kurios neatrodo nepagrįstos (žr. šio sprendimo 33, 34 ir 38 punktus). Teismas pažymi, kad Vyriausybė pripažino, jog pirmoji ir antroji pareiškėjos bendradarbiavo su valdžios institucijomis (žr. šio sprendimo 130 punktą). Todėl jis mano, kad net atsižvelgiant į restitucijos proceso sudėtingumą (žr. šio sprendimo 141 punktą) Vyriausybė nepateikė pakankamai priežasčių, kurios pateisintų tokį ilgą delsimą ir valdžios institucijų neveiklumą (taip pat žr. Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimą šio sprendimo 98 punkte).

153. Be to, Teismas pabrėžia, kad iki šiol pareiškėjoms buvo suteikta tik 0,7883 ha žemės, o dar į 1,1917 ha nuosavybės teisės turi būti atkurtos (žr. šio sprendimo 37 punktą). Nors restitucijos procesas tęsiasi, naujausiuose dokumentuose nurodoma, kad pareiškėjos artimiausiu metu gali tikėtis gauti tik 0,18 ha (žr. šio sprendimo 39 punktą), o tai reiškia, kad bendras joms atkurtos žemės plotas būtų mažesnis nei pusė to, kurio jos neteko (1,98 ha).

154. Todėl Teismas konstatuoja, kad valdžios institucijos nesiėmė pakankamai operatyvių veiksmų pareiškėjų nuosavybės teisėms atkurti. Restitucijos procese buvo reikšmingų neveikimo laikotarpių, už kuriuos atsakingos tik valdžios institucijos, todėl daugiau nei po septynerių metų vis dar nėra atkurtos visos pareiškėjų nuosavybės teisės. Taigi pirmosios ir antrosios pareiškėjų atžvilgiu pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis.

γ) Dėl trečiosios pareiškėjos

155. Trečiosios pareiškėjos teisę atkurti nuosavybės teises valdžios institucijos pripažino 1998 m. ir 2004 m. (žr. šio sprendimo 11 ir 41 punktus). Taigi nebuvo ginčijama, kad pareiškėja turi tokią teisę (žr. Vilniaus apygardos teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išvadas šio sprendimo

48 ir 51 punktuose). Todėl po to, kai 2010 m. vasario 5 d. galutiniu teismo sprendimu buvo panaikintos pareiškėjos nuosavybės teisės į vieną hektarą žemės (žr. šio sprendimo 50 punktą), valdžios institucijos turėjo pareigą veikti nedelsdamos, kad pareiškėjos nuosavybės teisės būtų atkurtos vienu iš įstatyme numatytų būdų.

156. Teismas pažymi, kad iš pradžių valdžios institucijos veikė gana greitai, informavo pareiškėją apie restitucijos formas ir paprašė nurodyti savo pasirinkimą, nors kiekviename rašte, išsiųstame jai nuo 2010 m. iki 2012 m., pateikta šiek tiek skirtinga informacija apie prieinamas galimybes (žr. šio sprendimo 52, 54, 55 ir 57 punktus). Be to, Teismas pabrėžia, kad nors tuo laikotarpiu pareiškėja operatyviai reagavo į valdžios institucijų raštus ir nurodė pasirinktą restitucijos formą (žr. šio sprendimo 52, 53, 55 ir 56 punktus), ji nebuvo kviečiama dalyvauti pretendentų į žemės sklypus atitinkamoje vietovėje susirinkime iki 2013 m. spalio mėn. (žr. šio sprendimo 58 punktą), tai yra daugiau nei trejus metus nuo jos nuosavybės teisių panaikinimo. Teismas atkreipia dėmesį, kad valdžios institucijos žinojo apie individualią pareiškėjos situaciją, t. y. kad jos nuosavybės teisės jau buvo atkurtos ir vėliau turėjo būti panaikintos dėl restitucijos procese padarytų klaidų (žr. šio sprendimo 57 punktą). Vis dėlto Teismui pateiktuose dokumentuose nėra jokios nuorodos, kad kuriame nors etape būtų buvę atsižvelgta į jos individualią situaciją.

157. Vyriausybė teigė, kad pati pareiškėja nebendradarbiavo su valdžios institucijomis (žr. šio sprendimo 130 punktą). Teismo nuomone, negalima priekaištauti dėl pareiškėjos veiksmų nuo 2010 m. iki 2012 m. (žr. šio sprendimo 156 punktą). Priešingai, atrodo, kad tuo laikotarpiu pareiškėjos ir valdžios institucijų bendravimą daugiausia inicijavo pareiškėja, o valdžios institucijos veikė tik atsakydamos (žr. šio sprendimo 52–55 punktus). Vis dėlto Teismas pažymi, kad nuo 2013 m. pabaigos pareiškėja buvo mažiau linkusi bendradarbiauti ir nedalyvavo pirmuosiuose dviejuose susirinkimuose, į kuriuos buvo pakviesta (žr. šio sprendimo 58 punktą), neišsiuntė tinkamai įgalioto atstovo į trečiąjį susirinkimą (žr. šio sprendimo 59 punktą), o ketvirtajame susirinkime atsisakė jai pasiūlytų sklypų, nors protokole nenurodytos jokios atsisakymo priežastys (žr. šio sprendimo 60 punktą). Pareiškėja teigė, kad apie pirmuosius du susirinkimus jai nebuvo pranešta, o ketvirtajame susirinkime pasiūlyti sklypai jai nebuvo tinkami (žr. šio sprendimo 58 ir 60 punktus). Šiaip ar taip, Teismas mano, kad net jei būtų galima laikyti, jog pareiškėja nevisiškai bendradarbiavo, restitucijos procesas užsitęsė dėl atsakingų valdžios institucijų, nes visų pirma nuo 2013 m. lapkričio mėn. iki 2016 m. balandžio mėn. nebuvo imtasi jokių veiksmų (žr. šio sprendimo 58 ir 59 punktus; taip pat žr. Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimą šio sprendimo 98 punkte).

158. Teismas taip pat pažymi, kad Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnyje nenustatyta jokių apribojimų Susitariančiųjų šalių laisvei nustatyti nuosavybės gražinimo apimtį (žr. nuorodas, pateiktas šio sprendimo

146 punkte). Jis atkreipia dėmesį, kad pagal Lietuvos įstatymus valdžios institucijos net neturėdamos pareiškėjos sutikimo turėjo teisę atkurti nuosavybės teises pinigais (žr. šio sprendimo 93 punktą). Keliuose ankstesniuose atvejuose, kuriuose pareiškėjai tinkamai neišreiškė savo valios dėl pasirinkto restitucijos būdo, Teismas nusprendė, kad atlyginimas pinigais būtų buvęs suderinamas su Konvencija (žr. *Nekvedavičius prieš Lietuvą* (dėl esmės), Nr. 1471/05, § 62, 2013 m. gruodžio 10 d.; ir *Valančienė prieš Lietuvą*, Nr. 2657/10, § 63, 2017 m. balandžio 18 d.). Taigi, nors pareiškėja nedalyvavo kai kuriuose susirinkimuose arba atsisakė jai pasiūlytų sklypų, Teismas mano, kad valdžios institucijos turėjo galimybę atkurti jos nuosavybės teises pinigais, tai būtų suderinama su Teismo praktikoje nustatytais principais (žr. šio sprendimo 142 punktą).

159. Todėl Teismas konstatuoja, kad nors kai kuriais atvejais pareiškėjos nebendradarbiavo, restitucijos procesas užsitęsė dėl valdžios institucijų ir jos yra atsakingos už tai, kad pareiškėjos nuosavybės teisės, praėjus daugiau nei septyneriems metams, vis dar nėra atkurtos. Taigi trečiosios pareiškėjos atžvilgiu pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis.

δ) Dėl ketvirtosios pareiškėjos

160. Ketvirtosios pareiškėjos teisę atkurti nuosavybės teises valdžios institucijos pripažino 1993 m. ir 2003 m. (žr. šio sprendimo 9 ir 62 punktus). Taigi nebuvo ginčijama, kad pareiškėja turėjo tokią teisę (žr. Vilniaus apygardos teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo išvadas šio sprendimo 68 ir 72 punktuose). Todėl po to, kai 2011 m. kovo 29 d. galutiniu teismo sprendimu buvo panaikintos pareiškėjos nuosavybės teisės į 0,15 ha žemės (žr. šio sprendimo 73 punktą), valdžios institucijos turėjo pareigą veikti nedelsdamos, kad būtų atkurtos pareiškėjos nuosavybės teisės viena iš įstatyme numatytų formų.

161. Pareiškėja buvo informuota apie įstatyme numatytas restitucijos formas, 2012 m. vasario mėn. jos paprašyta nurodyti, ką pasirinko (žr. šio sprendimo 75 punktą), be to, ji pakviesta į pretendentų gauti žemės sklypą atitinkamoje vietovėje susirinkimą 2012 m. gruodžio mėn. (žr. šio sprendimo 79 punktą); tai įvyko praėjus maždaug vieniems metams ir devyniems mėnesiams nuo jos nuosavybės teisių panaikinimo. Atsižvelgdamas į šios bylos aplinkybes, Teismas pripažįsta, kad laikotarpis nebuvo per ilgas ir valdžios institucijos veikė pakankamai greitai.

162. Teismas pažymi, kad 2012 m. gruodžio 31 d. susirinkime pareiškėja atsisakė pasirinkti žemės sklypus ir pareiškė norinti laukti Teismo sprendimo šioje byloje (žr. šio sprendimo 79 punktą); ji daugiau nedalyvavo susirinkimuose, nors buvo į juos kviečiama (žr. šio sprendimo 81 ir 82 punktus). Šiuo požiūriu Teismas atkreipia dėmesį į Vyriausybės poziciją, kad pareiškėjų bendradarbiavimas su valstybės institucijomis restitucijos procese yra labai svarbus nustatant kišimosi į naudojimąsi jų nuosavybės teisėmis proporcingumą (žr. šio sprendimo 130 punktą; taip pat žr. *Paukštis*,

cituota pirmiau, § 85–86 ir *Valančienė*, cituota pirmiau, §§ 71–72). Nagrinėjamoje byloje pareiškėja ne tik nebendradarbiavo su valdžios institucijomis, bet ir aiškiai atsisakė dalyvauti pagal vidaus teisės aktus vykdomame restitucijos procese. Teismo nuomone, dėl tokio aiškaus atsisakymo ketvirtosios pareiškėjos situacija skiriasi nuo trečiosios pareiškėjos (žr. šio sprendimo 157 ir 158 punktus) ir kitų atvejų, kai pareiškėjai neišreiškia savo pageidavimų, tačiau, Teismo manymu, valdžios institucijos turėjo tęsti restituciją, nesvarbu, kokia pareiškėjų valia (žr. *Nekvedavičius*, cituota pirmiau, § 62 ir *Valančienė*, cituota pirmiau, § 63). Teismas pažymi, kad pareiškėja faktiškai pati sustabdė restitucijos procesą, todėl visi po to įvykę vėlavimai negali būti laikomi valdžios institucijų atsakomybe. Be to, Teismas primena, kad Konvencijos sistema yra subsidiari žmogaus teises užtikrinančių nacionalinių sistemų atžvilgiu (žr. *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 13378/05, § 42, ECHR 2008; *Austin ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 39692/09, ir dar 2 kitos, § 61, ECHR 2012; ir *Sargsyan prieš Azerbaidžaną* (dėl teisingo atlyginimo) [DK], peticijos Nr. 40167/06, §§ 29–32, 2017 m. gruodžio 12 d.). Todėl ji neturėtų būti traktuojama kaip pirmoji instancija, kiek tai susiję su teisių atkūrimu, nes pirmiausia turi būti suteikiama galimybė tai padaryti nacionalinėms valdžios institucijoms.

163. Taigi Teismas konstatuoja, kad nors pareiškėjos nuosavybės teisės vis dar nėra atkurtos, tai lėmė jos pačios aiškus atsisakymas dalyvauti restitucijos procese ir už tai atsakingomis negali būti laikomos valdžios institucijos. Taigi ketvirtosios pareiškėjos atžvilgiu Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis nepažeistas.

e) Išvada

164. Teismas daro išvadą, kad pirmosios, antrosios ir trečiosios pareiškėjų atžvilgiu buvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis, nes restitucijos procesas truko nepagrįstai ilgai ir vis dar nėra atkurtos visos pareiškėjų nuosavybės teisės. Dėl ketvirtosios pareiškėjos Teismas daro išvadą, kad jos atžvilgiu Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis nepažeistas.

IV. KITI TARIAMI KONVENCIJOS PAŽEIDIMAI

165. Remdamosi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi ir 13 straipsniu pareiškėjos taip pat skundėsi, kad vidaus teismai, nagrinėdami bylas dėl jų nuosavybės teisių panaikinimo, neatsižvelgė į jų argumentus ir priėmė nesąžiningus ir nepagrįstus sprendimus. Galiausiai pagal Konvencijos 14 straipsnį pareiškėjos skundėsi, kad buvo diskriminuojamos dėl savo tautinės kilmės. Jos teigė, kad dauguma asmenų, kurių teisės į miškus buvo atkurtos ir vėliau panaikintos, buvo lenkai.

166. Atsižvelgdamas į savo išvadas pagal Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnį, Teismas mano, kad pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį ir 13 straipsnį nekyla jokių atskirų klausimų. Todėl, jo nuomone, nereikia nagrinėti pareiškėjų skundų priimtinumą ir pagrįstumą pagal šias nuostatas.

167. Dėl pareiškėjų skundų pagal Konvencijos 14 straipsnį Teismas konstatuoja, kad iš jo turimos medžiagos nematyti jokio šios nuostatos pažeidimo. Todėl šią peticijų dalį reikia atmesti kaip aiškiai nepagrįstą pagal Konvencijos 35 straipsnio 3 ir 4 dalis.

V. KONVENCIJOS 41 STRAIPSNIO TAIKYMAS

168. Konvencijos 41 straipsnyje nustatyta:

„Jeigu Teismas nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, tai prireikus Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą.“

A. Žala

1. Turtinė žala

169. Pirmoji ir antroji pareiškėjos reikalavo 50 804 eurų (EUR) turtinės žalos atlyginimo, o trečioji pareiškėja reikalavo – 22 001 EUR. Pareiškėjos teigė, kad šios sumos atitinka iš jų atimtos ir iki šiol neatkurtos žemės rinkos vertę.

170. Vyriausybė teigė, kad geriausias būdas, kaip atitaisyti pareiškėjų teisių pažeidimus, – atkurti jų nuosavybės teises vienu iš būdų, numatytų vidaus teisėje. Skirti bet kokią kitą kompensaciją būtų per anksti. Vyriausybės teigimu, žemės rinkos vertę įvertino privati įmonė pareiškėjų užsakymu, todėl šis vertinimas negali būti laikomas nepriklausomu.

171. Teismas mano, kad Konvencijos 41 straipsnio taikymo dėl turtinės žalos klausimas nėra parengtas spręsti. Todėl būtina atidėti klausimo nagrinėjimą ir tinkamai apsvarstyti atsakovės valstybės ir pareiškėjų susitarimo galimybę (Teismo reglamento 75 taisyklės 1 ir 4 dalys).

2. Neturtinė žala

172. Pirmoji ir antroji pareiškėjos iš viso reikalavo 14 480 EUR neturtinės žalos atlyginimo už patirtą įtampą ir nepatogumus dėl ilgai trukusio jų teisių pažeidimo. Trečioji pareiškėja reikalavo 14 480 EUR neturtinės žalos atlyginimo.

173. Vyriausybė teigė, kad pareiškėjų reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo per dideli ir nepagrįsti.

174. Teismas mano, kad pareiškėjos neabejotinai patyrė kančią ir nusivylimą dėl to, kad ilgai negalėjo atkurti savo nuosavybės teisių. Vis dėlto jis laikosi nuomonės, kad reikalaujamos sumos yra per didelės. Remdamasis

teisingumo principu ir atsižvelgdamas į šio sprendimo išvadas (žr. šio sprendimo 149–154 ir 156–159 punktus), Teismas priteisia antrajai pareiškėjai, kuri taip pat yra pirmosios pareiškėjos įpėdinė, 7 000 EUR, o trečiajai pareiškėjai – 3 000 EUR neturtinės žalos atlyginimą.

B. Bylinėjimosi ir kitos išlaidos

1. Pirmoji ir antroji pareiškėjos

175. Pirmoji ir antroji pareiškėjos taip pat reikalavo atlyginti 894 EUR bylinėjimosi išlaidas, patirtas vidaus teismuose. Šią sumą sudaro iš jų priteistos valstybės bylinėjimosi išlaidos (žr. šio sprendimo 23 punktą) ir antstolio vykdymo išlaidos. Pareiškėjos pateikė banko kvitus, iš kurių matyti, kad jos sumokėjo antstoliui šią sumą.

176. Vyriausybės teigimu, šios išlaidos nebuvo „patirtos siekiant užkirsti kelią Konvencijos pažeidimui, kaip reikalauja Teismas, ar gauti dėl pažeidimo padarytos žalos atlyginimą“, todėl turėtų būti atmetos.

177. Remiantis Teismo praktika, pareiškėjas turi teisę į bylinėjimosi ir kitų išlaidų atlyginimą, jei įrodyta, kad jos faktiškai patirtos, buvo neišvengiamos ir yra pagrįsto dydžio. Nagrinėjamoje byloje, atsižvelgdamas į turimus dokumentus ir pirmiau nurodytus kriterijus, Teismas patenkina visą reikalavimą dėl bylinėjimosi ir kitų išlaidų atlyginimo ir priteisia antrajai pareiškėjai, kuri yra ir pirmosios pareiškėjos įpėdinė, 894 EUR.

2. Trečioji pareiškėja

178. Trečioji pareiškėja nepareiškė jokių reikalavimų dėl bylinėjimosi ir kitų išlaidų. Todėl Teismas šiuo atžvilgiu jai nepriteisia nieko.

C. Palūkanos

179. Teismas mano, kad palūkanų norma turi būti pagrįsta ribine Europos Centrinio Banko skolinimo norma, prie jos pridodant tris procentus.

DĖL ŠIŲ PRIEŽASČIŲ TEISMAS VIENBALSIAI:

1. *Nusprendžia* peticijas sujungti.
2. *Skelbia*, kad pirmosios pareiškėjos dukra (antroji pareiškėja) turi teisę tęsti procesą vietoj pirmosios pareiškėjos.

3. *Skelbia*, kad pareiškėjų skundai dėl Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo yra priimtini, o skundai dėl Konvencijos 14 straipsnio pažeidimo nepriimtini.
4. *Nusprendžia*, kad antrosios ir trečiosios pareiškėjų atžvilgiu pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis.
5. *Nusprendžia*, kad ketvirtosios pareiškėjos atžvilgiu Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis nepažeistas.
6. *Nusprendžia*, kad nereikia nagrinėti pareiškėjų skundų dėl tariamai neteisingo proceso pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį ir Konvencijos 13 straipsnį priimtimumo ir pagrįstumo.
7. *Nusprendžia*, kad 41 straipsnio taikymo klausimas nėra parengtas sprendimui dėl šioje byloje nustatytų pažeidimų pirmosios, antrosios ir trečiosios pareiškėjų atžvilgiu padarytos turtinės žalos. Todėl:
 - a) *atideda* šį klausimą;
 - b) *ragina* Vyriausybę ir minėtas pareiškėjas per tris mėnesius nuo tos dienos, kurią šis sprendimas pagal Konvencijos 44 straipsnio 2 dalį taps galutinis, pateikti savo rašytines pastabas šiuo klausimu ir ypač pranešti Teismui apie susitarimą, jei jis būtų pasiektas;
 - c) *atideda* tolesnį procesą ir suteikia Kolegijos pirmininkui teisę pririnkus jį atnaujinti.
8. *Nusprendžia*:
 - a) atsakovė valstybė per tris mėnesius nuo tos dienos, kai sprendimas taps galutinis pagal Konvencijos 44 straipsnio 2 dalį, turi sumokėti pareiškėjoms šias sumas:
 - i) 7 000 EUR (septynis tūkstančius eurų) ir bet kokius taikytinus mokesčius antrajai pareiškėjai (kuri taip pat yra pirmosios pareiškėjos įpėdinė) neturtinės žalos atlyginimui;
 - ii) 894 EUR (aštuonis šimtus devyniasdešimt keturis eurus) ir bet kokius taikytinus mokesčius antrajai pareiškėjai (kuri taip pat yra pirmosios pareiškėjos įpėdinė) bylinėjimosi ir kitoms išlaidoms atlyginti;
 - iii) 3 000 EUR (tris tūkstančius eurų) ir bet kokius taikytinus mokesčius trečiajai pareiškėjai neturtinės žalos atlyginimui;
 - b) nuo minėto trijų mėnesių termino pabaigos iki sprendimo įvykdymo per įpareigojimų nevykdymo laiką nuo minėtų sumų turės būti mokamos paprastosios palūkanos pagal ribinę Europos Centrinio Banko skolinimo normą, pridedant tris procentus.
9. *Atmeta* likusią pareiškėjų reikalavimų dėl teisingo atlyginimo dalį.

Surašyta anglų kalba ir paskelbta raštu 2018 m. birželio 12 d., vadovaujantis Teismo reglamento 77 taisyklės 2 ir 3 dalimis.

Marialena Tsirli
Kanclerė

Ganna Yudkivska
Pirmininkė